

Kinderen aan het Avondmaal

Een onderzoek naar de effecten van de
openstelling van het Avondmaal voor
kinderen in de Andreaskerk in Putten

Afstudeerscriptie

Christelijke Hogeschool Ede
(Academie Theologie)

Projectcoach	Prof.dr. M.J. Paul
Beoordelaar	Prof.dr. H. Bakker
Opdrachtgever	Andreaskerk Putten
Contactpersoon	Ds. R. Koning

Naam student	Erik Posthouwer
Studentnummer	000372
In leverdatum:	1 mei 2015
Jaar: 2014/2015	Klas: G4V

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Aanleiding	3
Onderzoeksvraag	4
Doelstelling en werkwijze	5
Afbakening	5
1. De Bijbel en kinderen aan het Avondmaal	7
1.1 Joodse wortels	7
1.2 Lijnen vanuit het Oude Testament	8
1.3 Lijnen vanuit het Nieuwe Testament	9
1.4 Jezus en kinderen	12
1.5 Verbond	12
1.6 Bijbelse argumenten	14
2. Kinderen aan het Avondmaal in de kerkhistorie	15
2.1 Lijnen vanuit het Jodendom	15
2.2 Vormsel en communie	16
2.3 Kinderen aan het Avondmaal in de Vroege kerk (+/- 30/33-500 na Chr.)	16
2.4 Kinderen aan het Avondmaal in de Middeleeuwen (+/- 500-1500 na Chr.)	18
2.5 Kinderen aan het Avondmaal in de Reformatie (vanaf 1517)	19
2.6 Kinderen aan het Avondmaal na de Reformatie (+/- 1600-1900)	21
2.7 Kinderen aan het Avondmaal vanaf de twintigste eeuw (1900-nu)	21
2.8 Kinderen aan het Avondmaal in evangelische en pinksterkerken	23
2.9 De leeftijdsgrenzen	25
2.10 Kerkhistorische argumenten	25
3. Kinderen aan het Avondmaal in andere landen	27
3.1 Kinderen aan het Avondmaal in de Anglicaanse kerk (Engeland)	28
3.2 Kinderen aan het Avondmaal in de Christian Reformed Church (Verenigde Staten en Canada)	29
3.3 Internationaal onderzoek	31
3.4 Internationale argumenten	32

4. Kinderen aan het Avondmaal in de Andreaskerk in Putten.....	34
4.1 Typering gemeente	34
4.2 Geschiedenis Andreaskerk.....	35
4.3 Op weg naar een open Avondmaalviering	35
4.4 Metingen	38
4.5 Interviews.....	39
4.5.1 <i>Weg naar openstelling</i>	39
4.5.2 <i>Uitleg Avondmaal</i>	39
4.5.3 <i>Viering Avondmaal</i>	39
4.5.4 <i>Zegenen</i>	39
4.5.5 <i>Openbare geloofsbelijdenis</i>	40
4.5.6 <i>Argumenten voor kinderen aan het Avondmaal</i>	40
4.5.7 <i>Argumenten tegen kinderen aan het Avondmaal</i>	41
4.5.8 <i>Opmerkelijk</i>	41
4.6 Conclusies	41
4.7 Aanbevelingen	42
 Nawoord	 44
 Bibliografie	 45

Inleiding

“Het proces begint, als kinderen er zelf om vragen. Niet eerder. Als plaatselijke gemeente moet je de kindercommunie liturgisch ‘verdienen’.”¹

Aanleiding

Het proces dat in de uitspraak hierboven bedoeld wordt, is het proces van invoering van kinderen aan het Avondmaal. In hoeverre bovenstaande uitspraak waar is, is een onderzoek waard. Maar in het voorjaar van 2009 was dit moment ineens daar in de Andreaskerk in Putten. Ds. R. Koning, één van de predikanten, omschrijft dit moment zo:

“Na een Avondmaalsdienst staat een meisje van ongeveer dertien jaar in de rij bij het handen geven. Wanneer ze voor mij komt te staan vraagt ze mij heel indringend waarom het voor haar niet toegestaan is om het Avondmaal mee te vieren. Ze is immers toch ook iemand die van Jezus houdt. ‘Knal!’ Geef dan maar eens een gepast antwoord. We dopen de kinderen immers ook met liefde.”

Deze opmerking heeft mede geleid tot de openstelling van het Avondmaal voor kinderen in 2013. Opvallend is de overeenkomst met een gebeurtenis in Rijsbergen in 1962. Ook hier speelt een dertienjarig meisje een grote rol. Naar aanleiding van deze gebeurtenis werden daar (voor zover bekend) voor het eerst in Nederland kinderen toegelaten aan het Avondmaal. Er zijn twee bronnen gevonden die deze gebeurtenis beschrijven.

“Spanning binnen de gemeente ontstaat namelijk wanneer een katholieke vrouw haar dochter deel laat nemen aan het Avondmaal. De vrouw wordt hier in eerste instantie op aangesproken door de ouderlingen, en al snel is het aangaan aan het Avondmaal voor kinderen een onderwerp van discussie binnen de kerkenraad. Uiteindelijk besluit de kerkenraad dat de ouders zelf verantwoordelijk zijn voor de deelname van hun kinderen aan het Avondmaal. Tevens wordt in dezelfde periode door de kerkenraad besloten dat het Avondmaal onderdeel van elke kerkdienst zal zijn en dat er één dienst per zondag gehouden wordt.”²

“De aanleiding voor de verandering in Rijsbergen was het aangaan van een voorheen Rooms Katholieke vrouw met haar dertienjarige dochter. In de eigen Rooms Katholieke Kerk had die dochter al kleine communie en grote communie gedaan. Aangaan aan het avondmaal leek voor hen vanzelfsprekend. De voorganger en kerkenraad kwamen tot de overtuiging dat er geen Bijbelse gronden waren om haar de toegang te weigeren en besloten alle kinderen toe te laten.”³

In de Andreaskerk is halverwege 2013 het Avondmaal opengesteld voor kinderen (vanaf +/- 12 jaar). De Avondmaalsviering was voor die tijd traditioneel. Alleen volwassenen die de overtuiging hadden dat ze mochten aangaan (ook als ze geen belijdenis gedaan hadden), namen deel aan het Avondmaal. Tijdens de nieuwe vorm van Avondmaalsviering nodigen de ouderlingen de gemeente

¹ Oskamp, 1992, p. 55

² Opgehaald van www.ngkrijsbergen.nl/geschiedenis.html, geraadpleegd op 24 februari 2015

³ Sinia, NGK Ede, onbekend, p. 1

bank voor bank naar voren. Er is de mogelijkheid om in groepen of individueel het Avondmaal te gebruiken. Deze individuen of groepen gaan om de predikant heen staan om brood te ontvangen. Daarna lopen zij naar een diaken die hen de wijn deelt. Er staan twee diakenen, één met de beker wijn en de ander met de beker druivensap, welke te herkennen is aan een lint.

Binnen de Andreaskerk ben ik kerkelijk (mede)werker. Het is mijn wens om binnen deze gemeente af te studeren en de kerkenraad wil mij hier ook de ruimte voor geven. Eén van de predikanten noemde in een gesprek over het afstuderen het onderwerp 'Kinderen aan het Avondmaal'. Hij wilde graag weten hoe, bijna twee jaar later, het Avondmaal zijn plek heeft gevonden in de Andreaskerk. Juist omdat mijn dagelijks werk grotendeels bestaat uit contact met kinderen en jonge gezinnen, spreekt deze opdracht me erg aan. Mijn eigen wortels liggen in een gemeente waar kinderen niet aan het Avondmaal worden toegelaten.

Onderzoeksvraag

Er wordt vanuit de Christelijke Hogeschool Ede gevraagd om het afstudeeronderzoek te koppelen aan de kennisagenda. Dit onderwerp is te plaatsen onder '*Gemeenteopbouw – De gemeente in een post-christelijke samenleving*'. Het gaat hier om de persoonlijke geloofsbeleving van gemeenteleden. In dit geval is het onderwerp vooral gericht op de persoonlijke beleving van het Avondmaal van het individuele gemeentelid. Er is geen eerder onderzoek gedaan naar de bevindingen bij de nieuwe vorm van Avondmaal in de Andreaskerk. Voordat het onderzoek start, worden eerst de Bijbelse aanknopingspunten en kerkhistorische en internationale ontwikkelingen bestudeerd aangaande de deelname van kinderen aan het Avondmaal. Vanuit dit literatuuronderzoek kan ik goed toegerust het praktijkonderzoek in de Andreaskerk doen. In deze afstudeerscriptie wordt de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) gebruikt, tenzij anders is weergegeven. Hiervoor is gekozen omdat dit de vertaling is die gebruikt wordt in de Andreaskerk.

Als onderzoeksvraag is gekozen voor een wat algemene vraagstelling. Deze wordt gespecificeerd in verschillende deelvragen.

“Welke argumenten zijn er voor en tegen deelname van kinderen aan het Avondmaal en welke effecten zijn merkbaar na de invoering daarvan in de Andreaskerk in Putten?”

De verschillende deelvragen zijn:

- Wat zegt de Bijbel over deelname van kinderen aan het Avondmaal?
- Wat is er kerkhistorisch bekend over deelname van kinderen aan het Avondmaal?
- Wat is er internationaal bekend over deelname van kinderen aan het Avondmaal?
- Hoe gaat de gemeente in de Andreaskerk in Putten om met deelname van kinderen aan het Avondmaal en hoe wordt dit beleefd?

Om een juist beeld te krijgen van wat behandeld wordt, is het belangrijk dat duidelijk is waarover gesproken wordt. In het gedeelte dat nu volgt zal dat besproken worden. Verschillende onderdelen van de onderzoeksvraag worden zo verduidelijkt.

‘Welke argumenten zijn er voor en tegen ...’

De voor- en nadelen worden niet slechts aan het eind geplaatst, maar vanaf het eerste begin op verschillende terreinen (zie deelvragen) behandeld.

‘... deelname ...’

Het deelnemen aan de Avondmaalsviering, in welke vorm dan ook.

‘... kinderen ...’

Het gaat om niet-volwassenen die in de kerk komen en geen openbare geloofsbelijdenis hebben gedaan. In de Andreaskerk worden twee groepen onderscheiden. De eerste groep betreft de kinderen tot zo’n twaalf jaar, zij mogen met hun ouders naar voren komen om de zegen te ontvangen. Kinderen ouder dan twaalf jaar mogen kiezen of zij mee willen doen aan brood en druivensap of dat zij ook de zegen ontvangen. Het is gebruikelijk dat kinderen geen wijn drinken, maar druivensap. Deze mogelijkheid is er ook voor volwassenen overigens.

‘... Andreaskerk in Putten’

De Andreaskerk in Putten is een brede, diverse, open confessionele gemeente binnen de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) met naast een wat meer confessionele stroming ook een groeiende evangelische stroming. Meer informatie over deze kerkgemeenschap is te vinden in hoofdstuk 4.

Doelstelling en werkwijze

De opdrachtgever stelde voor om een evaluerend afstudeerproject te doen naar de vraag of het traject naar en de openstelling van het Avondmaal voor kinderen, ook gezorgd heeft voor een verdieping van het persoonlijk geloof en voor een bredere deelname van de kinderen. Sinds de oprichting van de Andreaskerk in 1946 is er een traditie van vele tientallen jaren, maar inhoudelijk een eeuwenoude traditie, omgebogen en het is goed die evaluerend te onderzoeken. Het onderzoek bestaat voor een groot gedeelte uit kwalitatief praktijkonderzoek, daar het om een situatie in de praktijk gaat en de betekenis die gemeenteleden zelf aan de situatie geven van belang is. Dit gebeurt door middel van diepte-interviews met gezinnen, beleidsbepalers en andere gemeenteleden om te onderzoeken wat er al goed gaat en wat er nog beter kan. Daarnaast is er ook aandacht voor de kwantitatieve aspecten. Er zullen tellingen worden gedaan tijdens twee Avondmaalsvieringen en er zal onderzocht worden of er eerder metingen zijn gedaan naar aantallen van deelnemers aan Avondmaalsdiensten. Ook worden de statistieken van het aantal gemeenteleden en de leeftijdsopbouw van de Andreaskerk erop nageslagen. Het afstudeerproject zal niet op gemeenteniveau gepresenteerd hoeven worden, maar op niveau van kerkenraad en jeugdraad. Concreet wil de opdrachtgever weten: “Heeft de nieuwe vorm van Avondmaalsviering gezorgd voor bredere deelname en verdieping van het persoonlijk geloof en hoe is dit gebeurd? Zijn er daarnaast verbeterpunten?”

Afbakening

Een moeilijk onderdeel is het afbakenen. Ik heb me moeten beperken in thema’s zoals ‘Pascha’, ‘oude en nieuwe verbond’ en periodes in de kerkhistorie. Dit terwijl er vaak veel meer over te zeggen valt. Ook het onderzoek in de Andreaskerk is afgebakend. Ik besef heel goed dat een groot aantal interviews bijdraagt aan een bredere blik op dit onderwerp, maar door de beperktheid van de beschikbare tijd moeten keuzes gemaakt worden. Omdat een kwantitatieve meting vooral getallen

oplevert en te weinig de motieven naar voren brengt, heb ik gekozen voor kwalitatieve interviews. Op deze manier kom ik met mensen in gesprek om hun motivaties te ontdekken. Hierbij is gestreefd naar vijftien kwalitatieve interviews die als volgt zijn verdeeld:

- 3 gezinnen die als gezin deelnemen aan het Avondmaal
- 3 gezinnen die niet deelnemen aan het Avondmaal, maar wel in de kerk aanwezig zijn
- 3 gezinnen die niet (meer) deelnemen aan het Avondmaal en juist deze dienst overslaan
- 3 beleidsbepalers die hebben nagedacht over de verandering van Avondmaalsvorm
- 3 andere (oudere) gemeenteleden die verdeeld kunnen worden over de eerste drie groepen

Op deze manier is het mogelijk binnen de beschikbare tijd een zo groot mogelijke doorsnee van de gemeente te spreken. Hierdoor zal het onderzoek zo evenwichtig mogelijk zijn. De verdeling van de interviews is in grote lijnen gelukt. Een derde gezin dat niet (meer) deelneemt aan het Avondmaal heb ik niet kunnen vinden. In plaats daarvan heb ik met vier gezinnen gesproken die wel aangaan. In plaats van drie beleidsbepalers heb ik gesproken met vier beleidsbepalers.⁴ Ik heb ervoor gekozen de interviews niet op te nemen omdat de gesprekken plaats vinden vanuit een pastorale achtergrond. N. Verhoeven schrijft in haar boek over onderzoek dat sommige mensen zich niet prettig voelen als een gesprek wordt opgenomen, zij kunnen zich daardoor minder vrij opstellen in het gesprek.⁵ Dit wilde ik voorkomen, daarom heb ik meegeschreven met de gesprekken. Vervolgens zijn de interviews zo snel mogelijk uitgeschreven en samengevat. Deze samenvatting zijn ter goedkeuring voorgelegd aan de geïnterviewden, allen zijn akkoord gegaan.

⁴ De samenvattingen van de interviews zijn te vinden in bijlage IX, de uitgeschreven interviews zijn niet geplaatst in de bijlage.

⁵ Verhoeven, 2011, p. 232

1. De Bijbel en kinderen aan het Avondmaal

Wat zegt de Bijbel over deelname van kinderen aan het Avondmaal? Er wordt in de Bijbel slechts op enkele plaatsen gesproken over het Avondmaal. Het Avondmaal is een instelling van de Here Jezus zelf: “In de nacht waarin de Heer Jezus werd uitgeleverd nam hij een brood, sprak het dankgebed uit, brak het brood en zei: ‘Dit is mijn lichaam voor jullie. Doe dit, telkens opnieuw, om mij te gedenken.’ Zo nam hij na de maaltijd ook de beker, en hij zei: ‘Deze beker is het nieuwe verbond dat door mijn bloed gesloten wordt. Doe dit, telkens als jullie hieruit drinken, om mij te gedenken.’ Dus altijd wanneer u dit brood eet en uit de beker drinkt, verkondigt u de dood van de Heer, totdat hij komt.”⁶ Opvallend genoeg wordt er in de Bijbel nooit gesproken over deelname van kinderen aan het Avondmaal. Dit betekent niet dat uit de Bijbel niets te halen valt aangaande kinderen aan het Avondmaal. Er moet wat uitgebreider gezocht worden naar en in teksten die hier mogelijk toch iets over zeggen.

1.1 Joodse wortels

Als er in de Bijbel over het Avondmaal wordt gesproken, wordt gedacht aan de maaltijd die Jezus tijdens het Pascha met zijn discipelen nuttigde.⁷ De laatste maaltijd die Jezus met zijn vrienden hield voor zijn dood was een reguliere Sederviering. Dit is het begin van het joodse Pesachfeest, waarop men de uittocht uit Egypte gedenkt.⁸ Het blijkt ook uit de Bijbelse bronnen duidelijk dat Jezus deze Sederviering met zijn discipelen viert. De Sedermaaltijd⁹ vindt plaats op de veertiende Nisan, de eerste dag van Pesach. Omdat er in de Pesachweek geen gist gegeten mag worden, wordt in de week vooraf het hele huis ontdaan van elk spoortje gist. Tijdens de uitgebreide Sedermaaltijd wordt voortdurend gewezen naar de bevrijding van het volk Israël uit Egypte. De maaltijd bestaat uit vier onderdelen die van elkaar onderscheiden worden door vier bekertjes wijn.¹⁰ Tijdens de laatste Sederviering van Jezus gebeurt er iets heel bijzonders. Jezus verbindt Zijn eigen lichaam en bloed met het ongezuurd brood en de wijn. Paulus noemt deze inzetting van Jezus tijdens Zijn laatste maaltijd de ‘Maaltijd van de Heer’¹¹ en Judas noemt het de ‘liefdesmaaltijd’.¹² J. de Visser, voormalig hervormd predikant, zegt dat er in de Bijbel geen enkel woord staat dat uitsluitend de betekenis heeft van ons begrip ‘Avondmaal’, welke taal je ook onderzoekt.¹³ Met de connotatie die het woord ‘Avondmaal’ bij velen oproept, namelijk een exclusieve maaltijd, moeten we dus voorzichtig zijn. Deze connotatie kan versterkt worden door de toevoeging van het woord ‘Heilig’; het Heilig Avondmaal. In de Bijbel vinden we deze toevoeging nooit. C.J. Droger, een Christelijk Gereformeerd predikant, zegt hierover: “De kerk heeft er ‘heilig’ voorgezet, omdat deze maaltijd een instelling van God is waar Christus Zelf de Gastheer is en Zichzelf op geestelijke wijze weggeeft.”¹⁴ Het Avondmaal is ook geen maaltijd voor ‘heilige, zondeloze mensen’, waardoor niemand zou mogen deelnemen. Ook bijvoorbeeld Petrus, die Jezus een paar uur later zou verloochenen, was bij de

⁶ 1 Korinthe 11:23b-26

⁷ Matteüs 26, Markus 14, Lucas 22, Johannes 13

⁸ Süß in Verheule & Süß, 1991, p. 36

⁹ Om te ervaren wat een Sedermaaltijd is, heb ik op 1 april 2015 meegedaan aan een Messiaanse Sederviering.

¹⁰ Visser, 1999, p. 25

¹¹ 1 Korinthe 10:24 en 1 Korinthe 11:20

¹² Judas 12

¹³ Visser, 1999, p. 9

¹⁴ Droger, 2011

Avondmaalsinstelling aanwezig. Of Judas hierbij aanwezig was, wordt betwist. Het is zeker dat hij aan het begin van de Sedermaaltijd aanwezig was, maar het is ook duidelijk dat Judas eerder dan de anderen wegging.¹⁵ Het gaat erom dat het een maaltijd is die door de Heer zelf is ingesteld, dat is de reden waarom er ‘Heilig’ aan het avondmaal kan worden toegevoegd.

Als Paulus in 1 Korinthe 11 spreekt over het Avondmaal, heeft hij het over een maaltijd. Dit betrof een echte maaltijd, er werd met elkaar gegeten. Judas noemt deze maaltijd een **ἀγάπαις** (liefdesmaaltijd). In de eerste gemeenten werd deze maaltijd dagelijks gevierd.¹⁶ Met woord *agapē* wordt in de Bijbel liefde zoals de wegcijferende liefde van de Here Jezus bedoeld, gericht op de ander. Maar wat houdt deze liefdesmaaltijd in? Dit betrof een gezamenlijke maaltijd, het breken van brood en wijn was (een bijzonder) onderdeel van de maaltijd. Tijdens deze maaltijd verzorgden sommigen het eten en deden dat uit liefde, anderen ontvingen dit juist en waren God dankbaar, dit alles ter versterking van de gemeenschap. Precies zoals het zou moeten zijn tijdens een ‘liefdesmaaltijd’. Juist in Korinthe gaat dit mis, de rijken delen niet met de armen.¹⁷ De maaltijd in Korinthe dreigt los te worden gemaakt van de gemeenschap met het lichaam en bloed van Christus. Sommige gemeenteleden zijn al begonnen met het eten voordat anderen, vermoedelijk armere gemeenteleden, zijn gearriveerd. Hierdoor dreigen sommige armen mogelijk hun enige maaltijd te missen. Dit is in grote tegenspraak met het beeld van het lichaam van Christus, dat Paulus uitwerkt in het volgende hoofdstuk.¹⁸

1.2 Lijnen vanuit het Oude Testament

Zoals eerder gezegd, vierde Jezus de Sedermaaltijd met zijn discipelen. In de eerste Sedermaaltijd was er sprake van een soort ‘verbondssluiting’. Als de Israëlieten het bloed aan de deurpost zouden smeren, zou de Heer de eerstgeborene sparen.¹⁹ In het Oude Testament worden vaker verbonden bezegeld met een maaltijd. Enkele voorbeelden zijn Genesis 26:26-31 (Abimelek en Isaak sluiten een verbond), Genesis 31:43-54 (Jakob en Laban sluiten een verbond) en Exodus 24:11 (De Heer en vooraanstaande Israëlieten sluiten een verbond). De maaltijd die de Here Jezus met zijn discipelen gebruikte, in de nacht waarin Hij verraden werd, was een Sedermaaltijd. De opdracht tot jaarlijkse viering staat in Exodus 12. Deze maaltijd is ingesteld als gedenkmaaltijd, omdat de Heer tijdens de paasnacht de eerstgeborene van de Israëlieten spaarde en Israël uit Egypte bevrijd heeft. De Heer geeft in Exodus 12:14 zelf de opdracht dat ‘alle komende generaties die dag moeten vieren’. De Sedermaaltijd was er voor het hele gezin, zoals de Heer zelf aan Mozes uitlegt in Exodus 12. Er is daarom geen twijfel dat hele gezinnen in de geschiedenis de Sedermaaltijd samen aten, met alle kinderen erbij. In Exodus 12:26 wordt zelfs uitgelegd wat er geantwoord moet worden als kinderen vragen: “Wat betekent dit gebruik?” P. Lapide, een bekende Joodse theoloog, schreef over de Pascha-liturgie:

“Daarin krijgt meteen aan het begin het jongste kind het woord, om de avond met zijn vragen in te leiden. Het plechtige aanzitten aan de feestelijk gedekte tafel, de symbolische spijsen, die er allemaal toe dienen om begrippen als bitterheid, lijden, armoede, dwangarbeid en bevrijding te

¹⁵ Matteüs 26:25

¹⁶ Handelingen 2:46, als hier het Avondmaal bedoeld wordt

¹⁷ 1 Korinthe 11:20-21

¹⁸ 1 Korinthe 12:12

¹⁹ Exodus 12:13

veranderen in iets wat tastbaar is en geproefd kan worden – alles is erop gericht de kinderen tot meedoen te bewegen, hun nieuwsgierigheid te wekken en de plechtigheid te verdiepen tot een onvergetelijke geloofservaring. Daarom zijn de woorden van de jongste ook bepaald geen litanie-achtige formules, maar de voor de hand liggende vragen die ieder schoolgaand kind in zich voelt opkomen: ‘Wat onderscheidt deze nacht van alle nachten? Waarom eten wij in deze nacht ongezuurde broden? Waar zijn de bittere kruiden voor? Waarom dopen we ze vandaag in zout water?’²⁰

Ook R. Süss benoemt dit ritueel: “Het jongste kind stelt vervolgens de viervoudige vraag, die begint met de bekende woorden ...”²¹ C. den Boer concludeert: “Uit alle tekstgegevens van het Oude Testament blijkt, dat Pesach als een gezins- en familiefeest in de huizen is gevierd.”²² In Exodus 12:3 staat dat de Sedermaaltijd gevierd moet worden met het ‘huis van uw vaders’ (SV) of ‘familie’(NBV). De Studiebijbel legt deze tekst zo uit: “Het is aannemelijk, dat ‘huis van uw vaders’ of ‘familie’ nader wordt omschreven als ‘huis’ of ‘huishouding’. Bedoeld wordt de onder één dak verkerende leefgemeenschap.”²³ Opmerkelijk is dat Jezus deze maaltijd niet met Zijn familie eet, maar met Zijn discipelen. Een mogelijke reden hiervoor noemt C. den Boer:

“De paasmaaltijd was in het algemeen gesproken een gezins- en familieaangelegenheid waaraan door ten minste tien disgenoten werd deelgenomen. Wel konden bijvoorbeeld burens wier gezin incompleet was, bij de paasmaaltijd betrokken worden, in het bijzonder als men zelf niet tot het vereiste tiental deelnemers aan de maaltijd kon komen. Maar in Jezus’ dagen konden ook pelgrims die geen familie in Jeruzalem hadden, zich aansluiten tot een soort ‘ad hoc’ broederschap (Hebr. Chabooerah), c.q. tafelgemeenschap in plaats van de oorspronkelijke huisgemeente. ... Ook Jezus’ paasmaaltijd met zijn discipelen was zo’n broederschapsmaaltijd.”²⁴

Het eerste gedeelte van dit citaat wordt onderstreept door de Studiebijbel²⁵. Het tweede gedeelte wordt min of meer bevestigd door de woorden die R. Süss er aan wijdt als hij uitlegt dat de Sedermaaltijd in de tijd van Jezus vermoedelijk veel overeenkomsten vertoont met de Joodse vriendenmaaltijden, de zogenaamde chaboerot.²⁶ Dit lijkt een aannemelijke reden dat Jezus met zijn discipelen de Sedermaaltijd nuttigde.

1.3 Lijnen vanuit het Nieuwe Testament

Er zijn enige verschillen tussen de beschrijvingen van de instelling van het Avondmaal in de vier Evangelien. Evangelisch theoloog W.J. Ouweneel heeft hier in zijn studie over het Avondmaal bij stil gestaan.²⁷ Het voert hier echter te ver dit uit te werken.²⁸ Een vraag die gesteld dient te worden, is: Heeft Jezus bij Zijn laatste Sedermaaltijd een nieuw gebruik ingesteld, namelijk het Avondmaal?

²⁰ Lapide, 1984, pp. 139-140

²¹ Süss in Verheule & Süss, 1991, p. 57

²² Boer, 2005, p. 10

²³ Paul, Brink, & Bette, Bijbelcommentaar Genesis-Exodus, 2004, p. 652

²⁴ Boer, 2005, p. 20

²⁵ Bette, Brink, & Courtz, 1986, p. 641

²⁶ Süss in Verheule & Süss, 1991, p. 52

²⁷ Ouweneel, 1999, p. 55

²⁸ Een vergelijking tussen de instelling van het Avondmaal zoals het te vinden is in de verschillende Evangelien en 1 Korinthe is te vinden in bijlage I

Heeft Hij de Sedermaaltijd een nieuwe invulling gegeven, of is er in essentie niets veranderd? Duidelijk is dat Jezus met zijn discipelen de Sedermaaltijd heeft gevierd. Hij zegt namelijk is Lucas 22:15 zelf: “Ik heb er hevig naar verlangd dit pesachmaal met jullie te eten voordat mijn lijden aanbreekt.” Alle beschreven gebruiken in de verschillende Evangeliën wijzen hier ook op. Toch is er een wezenlijke verandering. J. de Visser noemt twee belangrijke afwijkingen in de viering die Jezus met zijn leerlingen hield, namelijk de woorden die Jezus uitspreekt bij het breken van de matze en rondgeven van de beker.²⁹ We lezen in Lucas 22:19 de oproep van Jezus om deze maaltijd steeds opnieuw te vieren:

“En hij nam een brood, sprak het dankgebed uit, brak het brood, deelde het uit en zei: ‘Dit is mijn lichaam dat voor jullie gegeven wordt. Doe dit, telkens opnieuw, om mij te gedenken.’ Zo nam hij na de maaltijd ook de beker, en zei: ‘Deze beker, die voor jullie wordt uitgegoten, is het nieuwe verbond dat door mijn bloed gesloten wordt.’”

In deze woorden zie je die wezenlijke verandering. Jezus koppelt het brood aan Zijn lichaam en de wijn aan Zijn bloed, Hij is het Paaslam. De discipelen vieren niet meer alleen de aloude Sedermaaltijd, maar een herdenking aan het (op dat moment nog toekomstige) lijden en sterven van de Here Jezus. Dit is een verdieping van eenzelfde gedachte als de Sedermaaltijd. Waar tijdens het eerste Pascha het paaslam geslacht werd in plaats van de eerstgeborene, sterft nu Jezus in plaats van een ieder die in Hem gelooft. De gedachte van het Pascha is behouden, maar heeft een diepere betekenis gekregen.³⁰ In 1 Korinthe 5:7 noemt Paulus Jezus ‘ons pesachlam’. Hier blijkt dat het Avondmaal en Pesach met elkaar te maken hebben. De oude betekenis van Pesach wordt gehandhaafd, maar aangevuld met een nieuwe betekenis.

Het is moeilijk om het Avondmaal los te zien van de Sedermaaltijd, alleen al om het feit dat Jezus deze maaltijd zelf gebruikte bij de instelling hiervan. Als we inzoomen op 1 Korinthe 11:17-34 spreekt Paulus daar uitgebreid over ‘de Maaltijd van de Heer’. In vers 24 en 25 citeert hij Jezus’ woorden zoals Lucas die beschrijft.³¹ Het blijkt bij Paulus nog steeds te gaan over een gemeenschappelijke maaltijd (vers 20) waarbij de gemeente aanwezig is. Uit de doorgetrokken lijn lijkt dit te betekenen dat er met gezinnen de ‘Maaltijd van de Heer’ wordt gevierd, dus ook met kinderen. Overigens vierde Jezus als twaalfjarig kind ook het Pascha mee.³² Voorwaarden om in het Oude Testament aan het Pascha deel te nemen waren er voor Israëlieten niet. God droeg Zijn volk op dit feest te vieren. Elk kind en elke volwassene vierde het Pascha en at dus ook mee aan de Sedermaaltijd. In hoeverre geldt dit dan ook voor het Avondmaal? Veel mensen vinden op grond van dit argument dat kinderen aan het Avondmaal mogen. Er zijn echter ook mensen met grote bezwaren. Zij baseren zich onder andere op 1 Korinthe 11:27-29:

“Daarom maakt iemand die op onwaardige wijze van het brood eet en uit de beker van de Heer drinkt, zich schuldig tegenover het lichaam en het bloed van de Heer. Laat daarom iedereen zichzelf eerst toetsen voordat hij van het brood eet en uit de beker drinkt, want wie eet en drinkt

²⁹ Visser, 1999, p. 26

³⁰ Vergelijk Exodus 12:5 en 1 Petrus 1:19

³¹ Lucas 22:19-20

³² Lucas 2:41-42

maar niet beseft dat het om het lichaam van de Heer gaat, roept zijn veroordeling af over zichzelf.”

Kinderen kunnen zichzelf niet toetsen, zeggen zij. Zij hebben eerst onderwijs nodig, pas als ze beseffen dat het om het lichaam van de Heer gaat, mogen zij aangaan. Veelal is dit besef ongeveer het moment van openbare geloofsbelijdenis geworden. Christelijk Gereformeerd predikant J. van Amstel zegt hierover: “Nu kan de kerk niet in het hart kijken en daarom kan alleen worden afgegaan op iemands belijdenis en levenswandel.”³³ Het is wel belangrijk om in het oog te houden tegen wie en waarom Paulus deze dingen zegt. De woorden zijn gericht tegen de gemeente van Korinthe, omdat er misstanden zijn tijdens de viering van het Avondmaal.³⁴

Er is dus wel degelijk iets in essentie veranderd. Jezus spreekt in Lucas 22:20 zelf over ‘het nieuwe verbond’. Jezus geeft zelf dus al aan dat er iets ‘nieuws’ is. Het blijft de vraag of er hier een nieuwe instelling heeft plaatsgevonden of dat de Sedermaaltijd een nieuwe invulling heeft gekregen. W.J. Ouweneel zegt hierover dat Christus de lijnen van deze joodse ceremonie heeft doorgetrokken en hiervan een geheel eigen, specifiek christelijke instelling heeft gemaakt.³⁵ Waar Ouweneel het heeft over een ‘doorgetrokken lijn’ gaat de Studiebijbel hier nog een stap verder in door te stellen dat het Avondmaal in plaats van het Pascha is gekomen:

“Als Jezus namelijk van Zijn discipelen een wijze van eten en drinken vraagt, die niet tot het ceremonieel van het Pascha behoort, en dit in direct verband met Zijn persoon brengt, dan wordt dit nieuwe eigenlijk vanzelf tegenover het Pascha gesteld en komt zelfs in de plaats daarvan. Dit blijkt ook uit de woorden, die Jezus spreekt: ‘Dit is Mijn lichaam’. Terwijl de joden spraken over het lam als ‘het lichaam van het Pascha’, spreekt Jezus nu over Zijn lichaam. Hij is het nieuwe Paaslam, wiens dood het nieuwe verbond instelt.”³⁶

Hier wordt niet bedoeld dat Joden het Pascha niet meer kunnen vieren, maar dat er een nieuwe instelling is. Reformatorisch godsdienstdocent P. Cammeraat vindt dat het Pascha zijn vervulling heeft ontvangen op het moment dat Jezus stierf: “De Heere Jezus viert het laatste Pascha op aarde. Nog dezelfde dag ontvangt het feest in Hem zijn vervulling. Hij is het eigenlijk Paaslam Dat geslacht wordt voor de zonde van de wereld...”³⁷ J. de Visser stelt dat Jezus begeerde het Pascha met zijn discipelen te eten, en niet het Avondmaal. Ook op andere plaatsen, bijvoorbeeld bij de evangelisten en de apostel Paulus tref je nergens zinnen aan die erop wijzen dat Jezus iets ingesteld zou hebben. Ze hebben het daar nooit over. Toch hebben Jezus’ woorden nieuwe betekenis gegeven aan de aloude instelling.³⁸ De Visser heeft hier volgens mij gelijk. Tijdens de Sedermaaltijd doet Jezus iets heel bijzonders en stelt hij het Avondmaal in. Volgens mij is het Avondmaal moeilijk los te zien van het Pascha, maar wel een geheel nieuwe instelling. Pascha behoudt de oude betekenis, het blijft ook jaarlijks gevierd worden. De eerste gemeente gaat echter, zoals al eerder genoemd, mogelijk

³³ Amstel, 2002, p. 39

³⁴ Zie 1 Korinthe 11:18-22

³⁵ Ouweneel, 1999, p. 9

³⁶ Bette, Brink, & Courtz, 1986, p. 645

³⁷ Cammeraat, 1994

³⁸ Visser, 1999, p. 26

dagelijks het Avondmaal vieren. Deze dagelijkse viering is bij het Pascha onmogelijk, dit blijft een jaarlijks feest.

1.4 Jezus en kinderen

Jezus heeft in de Bijbel een hele uitnodigende en liefdevolle houding naar in het bijzonder de kinderen. In Marcus 10:13-16³⁹ spreekt Jezus zich uit over kinderen. Ouders komen hun kinderen bij Jezus brengen. Een bijzondere en zeer bekende uitspraak van Jezus staan in vers 14 en 15: “Laat de kinderen bij me komen, houd ze niet tegen, want het koninkrijk van God behoort toe aan wie is zoals zij. Ik verzeker jullie: wie niet als een kind openstaat voor het koninkrijk van God, zal er zeker niet binnengaan.” Deze tekst spreekt boekdelen. Daar waar de discipelen vinden dat Jezus geen tijd heeft voor kinderen, wijst Jezus hen terecht. Jezus gaat zelfs nog verder, hij stelt ‘het kind’ als voorbeeld voor alle andere mensen. Wat zullen de discipelen zich klein hebben gevoeld na deze berisping. De Studiebijbel verwoordt het zo: “Ze zijn levende voorbeelden van de principes van het Koninkrijk van God.” Het is niet de bedoeling dat iedereen kinderlijk wordt, maar leert vertrouwen als een kind. P. Cammeraat legt via deze tekst direct de link naar de ‘verbondskinderen’ als hij zegt:

“De Heere Jezus zegt dat de verbondskinderen tot Hem mogen komen om door Hem gezegend te worden met de weldaden van het genadeverbond. Hun komt de belofte toe: de afwassing van hun zonden door het bloed van Christus en de dagelijkse vernieuwing van hun leven. Ook alle andere kinderen zijn welkom bij de Heere Jezus. ... De verbondskinderen hebben echter, in onderscheid met de andere kinderen, de zekerheid dat de beloften van God aan hen gedaan zijn.”⁴⁰

De Korte Verklaring vindt dat Jezus de kinderen aan de volwassenen en aan de eigenwijze discipelen tot een voorbeeld stelt. Als een kind moet je het koninkrijk ontvangen, anders kom je er niet in. Geen inbeelding dus en zelfverheffing, maar onbevangenheid en eenvoud. Geen gedachte aan eigen waarde of verdienste of betekenis, maar vertrouwen, kinderlijk en onbepaald.⁴¹ Het is duidelijk dat al deze bronnen de conclusie delen dat Jezus hier de kinderen tot voorbeeld stelt voor de volwassenen. Niet kennis of vaardigheden bepalen of je bij Jezus mag horen, maar het vertrouwen in Hem. Dit lezend borrelt de vraag al naar boven: In hoeverre zijn kinderen dan ook welkom aan het Avondmaal? In de kerkhistorie is hier verschillend over gedacht. Dit wordt beschreven in het volgende hoofdstuk.

1.5 Verbond

P. Cammeraat verbindt het verhaal van Jezus en de kinderen in Marcus 10 met de doop, met verwijzing naar het klassieke reformatorische doopformulier. Hij vindt dat als ouders het nalaten hun kinderen te laten dopen, hen leren bidden, hen uit Gods Woord vertellen e.d., ze voor de kinderen een verhindering zijn om tot Jezus te gaan.⁴² Opvallend is dat hij hier de doop noemt. In het (hertaalde) klassieke doopformulier wordt het als volgt omschreven:

³⁹ Parallel aan Mattheüs 19:13-15 en Lukas 18:15-17

⁴⁰ Cammeraat, 1994, p. 192

⁴¹ Leeuwen, 1975, p. 126

⁴² Cammeraat, 1994, p. 193

“Hoewel onze kinderen dit alles niet begrijpen, mogen we hen daarom van de doop niet uitsluiten. Want evenals zij ook zonder dat zij het weten aan de verdoemenis in Adam deel hebben, worden zij ook zonder het te weten in Christus tot genade aangenomen. Immers, wat God zegt tot Abraham, de vader van alle gelovigen, geldt ook voor ons en onze kinderen: 'Ik zal Mijn verbond oprichten tussen Mij en tussen u, en tussen uw zaad na u in hun geslachten tot een eeuwig verbond, om u te zijn tot een God, en uw zaad na U'. Petrus verklaart dit ook met deze woorden: 'Want u komt de belofte toe en uw kinderen, en allen die daar verre zijn, zovelen als er de Heere onze God toe roepen zal'. Daarom heeft God onder het oude verbond bevolen de kinderen te besnijden. Deze besnijdenis was een verzegeling van het verbond en van de gerechtigheid van het geloof. Evenzo heeft Christus de kinderen omhelsd, de handen opgelegd en gezegend. Omdat onder het nieuwe verbond de doop in de plaats van de besnijdenis gekomen is, zal men de jonge kinderen als erfgenamen van het rijk van God en Zijn verbond dopen. De ouders hebben de plicht hun kinderen in het opgroeien hierin diepgaander te onderwijzen.”⁴³

De kleine kinderen horen bij de gemeente van Christus en ouders horen hen te dopen. Opvallend is dat juist (meer orthodoxe) gemeenten, die de (kleine) kinderen vanaf de geboorte bij de gemeente vinden horen, moeite hebben met kinderen aan het Avondmaal. En andersom ook; gemeenten die pleiten voor de geloofsdoopt laten kinderen vaak wel aan het Avondmaal toe. Natuurlijk zijn er ook gemeenten die meer consequent lijken in hun keuzes. Maar juist in de reformatische traditie, waar ook de Andreaskerk uit voortkomt, speelt het ogenschijnlijk inconsequente gebruik dat kinderen wel gedoopt worden, maar niet aan het Avondmaal toegelaten worden. Achter deze ogenschijnlijke inconsequentie zit echter wel degelijk een gedachte. Door de kinderdoop ontvangen de ‘kinderen van de gelovigen’ het teken en zegel van het verbond van God. Deelname aan het Avondmaal wordt gezien als gevolg van het antwoord, namelijk openbare geloofsbelijdenis, op deze belofte van God.

Eerder dit hoofdstuk wordt genoemd dat Jezus in Lucas 22:20 zelf spreekt over ‘het nieuwe verbond’. Als er een nieuw verbond is, wat is dan het ‘oude verbond’? Vanuit het doopformulier wordt al snel gedacht aan het verbond met Abraham.⁴⁴ P. Cammeraat voert dit ook uitgebreid aan als hij zegt dat het genadeverbond een oude en een nieuwe bedeling kent. God sluit het genadeverbond met Abraham en zijn zaad, het volk Israël, zegt hij. Viermaal heeft de Here Zijn genadeverbond met Israël bevestigd. (Ex.24, Ex.34, Deut.29, Joz.8) Met de komst van de Here Jezus komt er een einde aan deze bedeling van Gods genadeverbond met Israël. God sluit nu Zijn genadeverbond met de gelovigen uit alle volken, waaronder Israël, en hun kinderen.⁴⁵ Volgens de Studiebijbel wordt hier de verbondssluiting bij de Sinai bedoeld en blijft het verbond met Abraham gehandhaafd.⁴⁶ In het nieuwe verbond hoeft er geen bloed meer te vloeien, het kostbare bloed van Jezus heeft gevloeid zoals Petrus het zegt in zijn brief: “U weet immers dat u niet met zoiets vergankelijks als zilver of goud bent vrijgekocht uit het zinloze leven dat u van uw voorouders had geërfd, maar met kostbaar bloed, van een lam zonder smet of gebrek, van Christus.”⁴⁷

⁴³ Protestantse Kerk in Nederland, 2004, pp. 179-187

⁴⁴ Zie vorige alinea voor gedeelte van het Avondmaalsformulier

⁴⁵ Cammeraat, 1994, p. 509

⁴⁶ Brink, Bette, & Zwiep, 2012, p. 917, zie ook Paul, Het nieuwe verbond en de uitleg van de profetieën over de toekomst van Israël, 2013, p. 16

⁴⁷ 1 Petrus 1:19

1.6 Bijbelse argumenten

Tenslotte enkele Bijbelse argumenten voor kinderen aan het Avondmaal en enkele Bijbelse argumenten tegen kinderen aan het Avondmaal, op een rijtje:

Bijbelse argumenten voor kinderen aan het Avondmaal:

- Jezus gebruikt een gezinsmaaltijd, de Sedermaaltijd, om het Avondmaal in te stellen, waarom wijken wij af van deze instelling van Jezus zelf?
- Jezus stelt nergens voorwaarden (qua leeftijd, kennis e.d.) aan deelname aan het Avondmaal, dat moeten wij ook niet doen.
- Jezus zegt: "Laat de kinderen bij me komen, houd ze niet tegen, want het koninkrijk van God behoort toe aan wie is zoals zij. Ik verzeker jullie: wie niet als een kind openstaat voor het koninkrijk van God, zal er zeker niet binnengaan."⁴⁸ Jezus laat de kinderen juist bij Hem komen en stelt ze als voorbeeld voor de volwassenen.

Bijbelse argumenten tegen kinderen aan het Avondmaal:

- Kinderen beseffen de betekenis van het Avondmaal nog niet, ze beseffen mogelijk nog niet goed genoeg dat ze zondig zijn en de vergeving van Jezus nodig hebben. Pas na goede onderwijzing (catechese) heeft de kerk daarin een objectief criterium en kunnen zij na persoonlijke belijdenis van hun geloof toegelaten worden aan het Avondmaal.
- In Korinthe werd het Avondmaal misbruikt, dat moeten we voorkomen door duidelijke grenzen te stellen in toelating tot het Avondmaal.
- Paulus schrijft: "Daarom maakt iemand die op onwaardige wijze van het brood eet en uit de beker van de Heer drinkt, zich schuldig tegenover het lichaam en het bloed van de Heer. Laat daarom iedereen zichzelf eerst toetsen voordat hij van het brood eet en uit de beker drinkt, want wie eet en drinkt maar niet beseft dat het om het lichaam van de Heer gaat, roept zijn veroordeling af over zichzelf."⁴⁹ Kinderen kunnen zichzelf mogelijk niet voldoende toetsen zoals volwassenen dat wel kunnen.⁵⁰

Voor mij is duidelijk dat Jezus het Avondmaal instelde tijdens een gezinsmaaltijd, waar normaal gesproken ook kinderen meeten. Vanuit die lijn gezien zouden er dus kinderen aan het Avondmaal genodigd horen te worden. Ik geloof ook dat Jezus zijn volgelingen opdraagt om dit te blijven doen. In hoeverre zijn kleine kinderen, die daarin nog geen keuze kunnen maken, volgelingen van Christus? Ik vind dat kinderen onderdeel van de kerk zijn, onderdeel van het lichaam van Christus. En toch twijfel ik of dit betekent dat kinderen ook mee moeten doen als ze niet weten wat ze doen. Ik maak hier wel onderscheid tussen kinderen die niet in staat zijn om zich 'volgeling van Jezus' te noemen en kinderen die dat wel kunnen. De situatie in Korinthe mag mijns inziens geen reden zijn kinderen van het Avondmaal te weren. Dat het Avondmaal in Korinthe misbruikt werd heeft niets met kinderen te maken, juist volwassenen waren hiervoor verantwoordelijk. Het argument van het 'toetsen' vind ik wel steekhoudend, in hoeverre zijn kinderen hiertoe in staat? Ik hoop dat de gegevens die er kerkhistorisch bekend zijn over deelname van kinderen aan het Avondmaal meer duidelijkheid geven.

⁴⁸ Marcus 10:14-15

⁴⁹ 1 Korinthe 11:27-29

⁵⁰ Zie ook Heidelbergse Catechismus, zondag 30, vraag 81

2. Kinderen aan het Avondmaal in de kerkhistorie

“Doe dit, telkens opnieuw, om mij te gedenken,”⁵¹ sprak Jezus tijdens zijn laatste Pascha met Zijn discipelen. En zo is het gebeurd in de tweeduizend jaar die volgden. Maar omdat er in de Bijbel geen teksten zijn die direct gaan over kinderen aan het Avondmaal, is er in de kerkhistorie veel gedacht, gesproken en geschreven over dit onderwerp. Het Avondmaal heeft in de geschiedenis meerdere namen gekregen. E.W. van de Poll zegt hierover: “Wat Paulus de ‘maaltijd van de Heer’ noemt, heeft in de loop der tijd allerlei andere namen gekregen: eucharistie, communie, dienst van de tafel ... In evangelische kringen spreekt men doorgaans van avondmaal, in het Engels gebruikt men de uitdrukking ‘avondmaal van de Heer’ (the Lord’s supper).”⁵²

2.1 Lijnen vanuit het Jodendom

Het Pascha is uitvoerig genoeg besproken in het vorige hoofdstuk. Wel is het goed om even naar de term ‘bar mitswa’ te kijken. “Een Joodse jongen wordt בֶּר מִצְוָה, bar mitswa (‘zoon van het gebod’) op zijn 13e verjaardag. Hij geldt vanaf dan als religieus meerderjarig en als volwaardig lid van de joodse gemeente. ... Een meisje wordt בַּת מִצְוָה, bat mitswa (‘dochter van het gebod’) op de dag na haar 12e verjaardag. Zij heeft ter voorbereiding op het religieus volwassen zijn vooral ook de geboden geleerd aangaande de reinheid van het huis, het lichaam en het eten.”⁵³ Tot de tijd van de ‘bar mitswa’ en ‘bat mitswa’ zijn de ouders verantwoordelijk voor hun kind. In het Jodendom wordt dus een leeftijd aangeduid voor verschuiving van verantwoordelijk van de ouders naar de individuele mens. Dit wil overigens niets zeggen over het wel en niet aangaan van het Avondmaal, maar deze wetenschap is wel belangrijk om inzicht te krijgen in het Joodse denken. Vanaf dertien jaar wordt de jongen gezien als volwaardig lid, dit is toch heel anders in onze tijd. Opmerkelijk is dat we niets van de jeugd van Jezus weten, behalve één verhaal rond de tijd dat Jezus twaalf jaar is.⁵⁴ Verschillende tegenstanders van (jonge) kinderen aan het Pascha wijzen erop dat hier een minimumgrens is voor het Avondmaal, Jezus ging mee om voor het eerst Pascha te vieren. P. Sinia, gereformeerd predikant, zegt hierover:

“Wat betekent Jezus’ gang naar Jeruzalem als twaalfjarige (Luk. 2)? De uitleg kan zijn dat hij toen voor het eerst meeging om het Pascha te vieren maar dit verhaal kan ook bedoeld zijn om aan te geven dat hij toen bar mitsva was en voor Joodse begrippen volwassen. Het lijkt niet zo waarschijnlijk dat hij meteen de eerste keer dat hij het Pascha vierde met de leraren in de tempel discussieerde. Jezus zelf zegt in Joh. 4 dat de tijd komt dat de Vader niet meer in Jeruzalem aanbeden wordt, wat betekent dat het Pascha ook buiten Jeruzalem gevierd kan worden, en dat rituele onreinheid of de last van de pelgrimsreis geen obstakel meer vormen. Voorschriften kunnen in de loop der tijd minder streng gehanteerd worden. Dat Jezus het laatste Avondmaal alleen met de twaalf discipelen – mannen, geen gezinnen – vierde, lijkt eerder symbool te staan voor het totaal en daarmee voor inclusiviteit dan voor exclusiviteit.”⁵⁵

⁵¹ Lucas 22:19b

⁵² Poll, 2009, p. 176

⁵³ Opgehaald van [www.kerkenisrael.nl: http://www.kerkenisrael.nl/jodendom/barmitswa.php](http://www.kerkenisrael.nl/jodendom/barmitswa.php), geraadpleegd op 23 februari 2015

⁵⁴ Lucas 2:41-50

⁵⁵ Sinia, NGK Ede, p. 2

Overigens was het in de joodse opvatting al mogelijk om de Paschamaaltijd thuis te vieren. Het lijkt erop dat de twaalfjarige Jezus niet mee ging om onderwezen te worden hoe Pascha te vieren, want waarom zouden Jozef en Maria Jezus dan niet zoeken bij de leraren in de Tempel?⁵⁶

2.2 Vormsel en communie

Welke lijnen zijn er te trekken vanuit het vormsel en de communie in de Rooms-katholieke Kerk naar het Avondmaal in onze tijd? Vormsel wordt door N. van den Akker, in zijn boek over tweeduizend jaar christendom, als volgt uitgelegd:

“In de eerste eeuwen van het christendom vond tegelijk met de doop een zalving van de dopeling met gewijde olie plaats. In de loop van de Middeleeuwen maakte deze zalving zich los van de doop en ontwikkelde zich tot een zelfstandig ritueel, dat vormsel (afgeleid van ‘vromen’ = vroom, sterk, dapper maken) werd genoemd. ... De toediening ervan werd doorgaans uitgesteld tot de gelovige tot de jaren des onderscheids was gekomen – in de Middeleeuwen kon dit variëren tussen het zevende en veertiende levensjaar – en mocht alleen door de bisschop gebeuren. Deze maakte met zalfolie een kruisteken op het voorhoofd van de gelovige en legde hem de handen op. Deze handeling werd uitgelegd als mededeling van de Heilige Geest aan de gelovige, met de bedoeling hem of haar tot een strijdbare getuige voor het geloof te maken.”⁵⁷

De jaren des onderscheids waarover hier gesproken wordt, worden in paragraaf 2.4 verder uitgelegd. Opvallend is de nauwe verbintenis tussen doop en vormsel, die langzamerhand minder nauw is geworden. Het vormsel kan dan ook vergeleken worden met de openbare geloofsbelijdenis. Beide zijn een antwoord op de doop. Op de website van de Rooms-katholieke Kerk wordt dit heel mooi omschreven: “Het sacrament van het vormsel sterkt de gedoopte door handoplegging met de kracht van de Heilige Geest, en bezegelt door zalving dat hij op Christus lijkt; daarmee voltooit het vormsel de in de doop begonnen christelijke initiatie.”⁵⁸

Het woord communie klinkt voor veel protestanten erg katholiek in de oren. Toch is de betekenis hiervan erg mooi, omdat het woord communie is afgeleid van het Latijnse woord *communio*. Dit betekent ‘gemeenschap’ en het zegt direct wat over de maaltijd. De Avondmaalsviering is onder andere een gemeenschapsviering. Van den Akker beschrijft ‘communie’ als “het ontvangen van brood (en wijn) tijdens de viering van de eucharistie.”⁵⁹ Eucharistie is ook zo’n woord dat er Rooms-katholiek klinkt, maar hele oude papieren heeft. Hierover is iets lezen in de volgende paragraaf.

2.3 Kinderen aan het Avondmaal in de Vroege kerk (+/- 30/33-500 na Chr.)

Het is goed om te beseffen dat er in de eerste eeuwen nog geen kerkelijk dogma bestond aangaande het Avondmaal.⁶⁰ Er waren hierover nog geen afspraken gemaakt, debatten gevoerd en concilies geweest. We weten niet veel over de deelname van kinderen aan het Avondmaal in de Vroege kerk. “In de eerste berichten over de erediensten wordt niets gezegd over deelname van kinderen aan de

⁵⁶ Gallant, 2002, p. 52

⁵⁷ Akker & Nissen, 1999, p. 115

⁵⁸ Opgehaald van [www.rkk.nl: http://www.rkk.nl/katholicisme/encyclopedie/v/vormsel](http://www.rkk.nl/katholicisme/encyclopedie/v/vormsel), geraadpleegd op 24 februari 2015

⁵⁹ Akker & Nissen, 1999, p. 283

⁶⁰ Spijker, 1980, p. 67

eucharistieviering. Dit kan betekenen dat het gebruikelijk was dat kinderen meevierden of dat dit juist niet het geval was.”⁶¹ “Vanaf de derde eeuw na Christus komt deelname van kinderen aan de eucharistie enkele malen meer expliciet ter sprake.”⁶² Omdat we moeilijk kunnen nagaan of kinderen wel of niet deelnamen, is het goed om te kijken welke plek kinderen innamen in de diensten. Ook uit de Bijbelboeken die na Jezus’ hemelvaart geschreven zijn, kunnen we niet duidelijk opmaken dat er tijdens de diensten kinderen aanwezig waren. Toch zijn er wel aanwijzingen dat dit het geval was. Het is goed om te beseffen dat samenkomsten niet in kerkgebouwen waren, maar gewoon bij mensen thuis⁶³ of op een openbare plek zoals bij een rivier.⁶⁴ Er zijn meerdere verhalen van mensen die ‘met hun hele huis’ gedoopt werden na hun bekering, denk aan Lydia en de gevangenisbewaarder in Filippi.⁶⁵ Daarnaast spreekt Paulus in zijn brieven enkele keren de kinderen specifiek aan.⁶⁶ Dus ook al staat het niet expliciet genoemd, de kinderen zijn waarschijnlijk gewoon aanwezig geweest en hebben deel uitgemaakt van de samenkomsten. Eerder werd al genoemd dat er in de Vroege Kerk een nauwe verbintenis was tussen doop en zalving, wat het vermoeden doet groeien dat kinderen ook actief deelnamen aan de samenkomsten. Justinus Martyr (c. 100-165) beschrijft in 150 na Chr. een doopdienst waarna direct het Avondmaal wordt gevierd:

“But we, after we have thus washed him who has been convinced and has assented to our teaching, bring him to the place where those who are called brethren are assembled, in order that we may offer hearty prayers in common for ourselves and for the baptized [illuminated] person, and for all others in every place, that we may be counted worthy, now that we have learned the truth, by our works also to be found good citizens and keepers of the commandments, so that we may be saved with an everlasting salvation. Having ended the prayers, we salute one another with a kiss. There is then brought to the president of the brethren bread and a cup of wine mixed with water; and he taking them, gives praise and glory to the Father of the universe, through the name of the Son and of the Holy Ghost, and offers thanks at considerable length for our being counted worthy to receive these things at His hands. And when he has concluded the prayers and thanksgivings, all the people present express their assent by saying Amen. This word Amen answers in the Hebrew language to *yévoitto* [so be it]. And when the president has given thanks, and all the people have expressed their assent, those who are called by us deacons give to each of those present to partake of the bread and wine mixed with water over which the thanksgiving was pronounced, and to those who are absent they carry away a portion.”⁶⁷

Door dit verslag zien we dat Doop en Avondmaal in de Vroege Kerk bij elkaar hoorden. In het verslag is te lezen hoe een volwassene gedoopt wordt en daarna het Avondmaal viert. We weten niet hoe dit was bij gedoopte kinderen. Maar gezien de waarschijnlijke aanwezigheid van kinderen bij de samenkomsten en het nauwe verband tussen doop en Avondmaal lijkt het waarschijnlijk dat kinderen ook deelnamen aan het Avondmaal. C.P. Venema is het hiermee oneens, hij leest juist dat Justinus pleit dat het Avondmaal alleen gebruikt mag worden door mensen die leven in

⁶¹ Zegwaard, 2006, p. 21

⁶² Zegwaard, 2006, pp. 21-22

⁶³ Handelingen 20:8

⁶⁴ Handelingen 16:13

⁶⁵ Handelingen 16:15 en 33

⁶⁶ Efeze 6:1,2 en Kolossenzen 3:20

⁶⁷ Justin Martyr, *First Apology*, Ch. 65, gevonden op: <http://www.newadvent.org/fathers/0126.htm>, geraadpleegd op 23 februari 2015

overeenstemming met het Evangelie van Jezus Christus.⁶⁸ Opvallend is dat Justinus, wanneer hij verder gaat, schrijft dat dit eten bij hen 'Εὐχαριστία', de eucharistie wordt genoemd. Hier wordt dit woord, in de ons bekende geschriften, voor het eerst gebruikt.

In de Apostolische Constituties (een soort kerkorde), die gedateerd worden rond 400 na Chr. staat vermeld dat ook kinderen deelnemen aan de eucharistie.

“And after that, let the bishop partake, then the presbyters, and deacons, and sub-deacons, and the readers, and the singers, and the ascetics; and then of the women, the deaconesses, and the virgins, and the widows; then the children; and then all the people in order, with reverence and godly fear, without tumult. And let the bishop give the oblation, saying, The body of Christ; and let him that receives say, Amen. And let the deacon take the cup; and when he gives it, say, The blood of Christ, the cup of life; and let him that drinks say, Amen. And let the thirty-third psalm be said, while the rest are partaking; and when all, both men and women, have partaken, let the deacons carry what remains into the vestry.”⁶⁹

Augustinus (354-430) sprak zich meerdere keren uit voor kinderen aan het Avondmaal. Hij beroept zich in zijn reactie op Pelagius en meerdere keren op uitspraken van Paus Innocentius I (stierf in 417) als die bijvoorbeeld zegt dat baby's geen leven hebben zonder de doop van Christus, en zonder deel te hebben aan Christus' lichaam en bloed.⁷⁰ A. Zegwaard ziet in Augustinus' woorden een pleidooi voor kinderen aan het Avondmaal: “Als kinderen gedoopt zijn, hebben zij deel aan het leven in Christus maar hoe kan dat zonder deel te hebben aan zijn lichaam?”⁷¹ J. Hermans, een Duitse katholieke theoloog, leest in Augustinus' ‘Sermo de verbis Apostoli’:

“Es sind Kinder, aber sie werden zu Gliedern von Ihm (Christus). Es sind Kinder, aber sie empfangen seine Sakramente. Es sind Kinder, aber sie werden zu seinen Tischgenossen, damit sie das Leben in sich haben.”⁷²

Uit dit citaat blijkt dat Augustinus vindt dat het gebruik van de sacramenten noodzakelijk is voor het persoonlijk heil. Daarom is hij er ook op gebrand dat kinderen aan het Avondmaal gaan.

2.4 Kinderen aan het Avondmaal in de Middeleeuwen (+/- 500-1500 na Chr.)

“Door de islamisering van Noord-Afrika en het Midden-Oosten werd de Middellandse Zee een barrière in plaats van een verbinding tussen de westerse en oosterse wereld. Dat had tot gevolg dat beide christelijke tradities, die van oost en west, die toch al een eigen karakter hadden, nog verder van elkaar weggroeiden en langzaam van elkaar vervreemden.”⁷³ Na het concilie van Nicea-Constantinopel (325-381) zijn, door het filioque-geschil, de Oosters-Orthodoxe Kerk en de Westerse Kerk uit elkaar gegroeid, wat in 1054 leidde tot het grote schisma tussen de kerk van Constantinopel

⁶⁸ Venema, 2009, p. 13

⁶⁹ Apostolic Constitutions (Book VIII), XIII, gevonden op: <http://www.newadvent.org/fathers/07158.htm>, geraadpleegd op 24 februari 2015

⁷⁰ Augustine, *Against Two Letters of the Pelagians (Book II), Chapter 7*, gevonden op: <http://www.newadvent.org/fathers/15092.htm>, geraadpleegd op 10 maart 2015

⁷¹ Zegwaard, 2006, p. 24

⁷² Hermans, 1991, p. 53

⁷³ Akker & Nissen, 1999, p. 82

en die van Rome. Hierdoor zijn de gebruiken ook uit elkaar gegroeid. In de Oosterse-Orthodoxe Kerk is tot op de dag van vandaag de opvatting van Augustinus bepalend, kinderen mogen deelnemen aan de eucharistie.⁷⁴ Dit is in de Westerse Kerk anders gelopen. Door de transsubstantiatieleer⁷⁵ werd men steeds voorzichtiger om brood en wijn aan iedereen uit te delen, omdat er angst was dat kinderen niet genoeg eerbied voor brood en beker zouden hebben. Op het derde concilie van Tours (813) waren er al voorzichtige twijfels te horen aangaande kindercommunie: “Man muß den Priestern einschärfen, beim Austeilen der Kommunion in der Messe nicht ohne Unterschied Kindern oder irgendwelchen anderen Leuten den Leib des Herrn zu geben.”⁷⁶ In 1197 verbood Bisschop Odo van Parijs om kinderen de hostie te geven.⁷⁷ De vraag kwam steeds meer op wanneer kinderen wisten wat ze deden bij de communie. Isidorus van Sevilla (560-636) onderscheidde al 3 fasen van opgroeien: de infantia, van baby tot zeven jaar, de pueritia, van zeven tot veertien jaar (voor meisjes tot 12 jaar), en jongeren tot 28 jaar bevonden zich in de adolescentia.⁷⁸ Vanaf de pueritia ging men ervan uit dat kinderen de verantwoordelijkheid konden dragen voor de zonden die ze begingen. In de lijn van gedachten van Augustinus hadden ze dan ook eucharistie nodig voor hun persoonlijk heil. In de Westerse Kerk noemde men die leeftijd ‘de jaren des onderscheids’. Meer over de ontwikkeling van de kinderleeftijd staat in paragraaf 2.9 (De leeftijdsgrenzen). In 1215 werd tijdens de vierde Lateraanse concilie de transsubstantiatieleer officieel als dogma vastgelegd en besloten. Ook werd er besloten dat kinderen pas de eerste communie mochten ontvangen als ze de ‘jaren des onderscheids’ hadden bereikt. Een citaat uit het verslag van dit concilie zegt:

“Iedere gelovige van beide geslachten - bij het bereiken van de jaren des onderscheids - moet tenminste één maal per jaar al zijn zonden alleen biechten bij zijn eigen priester (proprio sacerdoti), de hem opgelegde boete naar vermogen vervullen en tenminste op Pasen godsvruchtig het sacrament van de Eucharistie ontvangen, in zoverre hij niet - op aanraden van zijn eigen priester om verstandige redenen en tot een bepaalde tijd – meent van het ontvangen te moeten afzien.”⁷⁹

De uitleg van de ‘jaren des onderscheids’ is door de jaren heen verschillend geïnterpreteerd.

2.5 Kinderen aan het Avondmaal in de Reformatie (vanaf 1517)

Zoals verwacht kan worden heeft de Reformatie een grote invloed gehad op de visie over kinderen aan het Avondmaal. De wegen van de ‘grote hervormers’ Luther, Zwingli en Calvijn zijn zelfs uit elkaar gegaan door een verschil van inzicht aangaande het Avondmaal. Dit ging niet over het aangaan van kinderen aan het Avondmaal, maar over de aanwezigheid van Jezus in brood en wijn.

Maarten Luther (1483-1546) was groot voorstander van regelmatig onderwijs, catechisatie. W. van 't Spijker zegt hierover: “Want de kinderen die gedoopt zijn en in de kerk zijn opgenomen moeten ertoe worden opgevoed, ook de gemeenschap van het sacrament van het Avondmaal te genieten.”⁸⁰

⁷⁴ Kenntner, 1980, pp. 15-18

⁷⁵ Verandering van het wezen van brood en wijn in het lichaam en bloed van Christus tijdens de viering van de eucharistie

⁷⁶ Hermans, 1991, p. 96

⁷⁷ Hermans, 1991, p. 90

⁷⁸ Barney, Lewis, Beach, & Berghof, 2006, p. 241 (XI.ii.1)

⁷⁹ Opgehaald van [www.rkdocumenten.nl: http://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=801&id=3275](http://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=801&id=3275), geraadpleegd op 26 februari 2015

⁸⁰ Spijker, 1980, p. 145

Luther voerde in dat belijdenis doen (confirmatie) toegang verschaft tot het Avondmaal, zonder geloof mochten gemeenteleden niet aan het Avondmaal deelnemen. “Om op een waardige manier Avondmaal te vieren, zijn nodig berouw en geloof.”⁸¹ De doopcommunie voor kleine kinderen, zoals Justinus Martyr beschreef, vond niet meer plaats. Luther schreef de *Kleine Catechismus* en de *Grote Catechismus*, kinderen hoefden alleen de *Kleine Catechismus* te kennen. Luther hield de oorspronkelijke leeftijd van ‘jaren des onderscheids’ aan en vond dat kinderen vanaf zeven jaar mochten aangaan aan het Avondmaal. “Voor Luther is er in feite maar één categorie mensen die niet tot het Avondmaal mag komen en dat zijn degenen die niet willen, die het sacrament verachten, die, hoewel zij ziek zijn, het medicijn niet willen gebruiken.”⁸²

Johannes Calvijn (1509-1564) vond dat we het Avondmaal vaak moesten vieren.⁸³ Door regelmatige avondmaalsviering wordt het geloof versterkt. Ook ziet hij een grote waarde in de gemeenschapsvorming tijdens het Avondmaal. “Kinderen moesten de tedere kinderleeftijd te boven zijn. Het Avondmaal was voor degenen die in staat zijn het lichaam en bloed des Heren te onderscheiden, hun eigen consciëntie te onderzoeken, de dood des Heren te verkondigen en de kracht daarvan te overwegen.”⁸⁴ Calvijn spoort de ouders aan hun kinderen naar catechisatie te sturen en pas mee te nemen naar het Avondmaal als het onderwijs voltooid is en de kinderen belijdenis van hun geloof hadden gedaan. “Tot het heilig avondmaal van Christus mag niemand komen, voordat hij belijdenis des geloofs heeft afgelegd.”⁸⁵ Voor hem was de grens hiervoor ongeveer tien jaar. In de praktijk vond de belijdenis plaats als kinderen elf of twaalf jaar waren. Hetgeen de kinderen moesten leren was het Onze Vader, het Apostolicum en de Tien Geboden. Ook al braken de reformatoren met veel gebruiken van de Rooms -katholieke Kerk, aan de leeftijd tussen de zeven en tien jaar hield men vast.

In de Nederlandse Geloofsbelijdenis (1561) wordt niet gesproken over kinderen aan het Avondmaal. Er wordt slechts gezegd: “Daarom behoort niemand daar toe te komen zonder zichzelf eerst op de rechte wijze beproefd te hebben, opdat hij, als hij eet van dit brood en drinkt uit deze beker, zichzelf geen oordeel eet en drinkt.”⁸⁶ De Heidelbergse Catechismus (1563), een belangrijk document binnen de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) waarvan ook de Andreaskerk in Putten onderdeel is, spreekt ook over het Avondmaal, maar rept met geen woord over de kinderen. Er wordt gevraagd voor wie het Avondmaal is ingesteld. Het antwoord is: “Voor hen die vanwege hun zonden zichzelf mishagen en nochtans vertrouwen, dat deze hun om Christus’ wil vergeven zijn, en dat ook hun blijvende zwakheid door zijn lijden en sterven bedekt is, en die ook verlangen hun geloof meer en meer te versterken en hun leven te beteren. Maar de huichelaars en zij die zich niet oprecht tot God bekeren, eten en drinken zichzelf een oordeel.”⁸⁷ Ook in het klassieke Avondmaalsformulier⁸⁸ (1563) wordt niet gesproken over kinderen aan het Avondmaal. De inhoud sluit nauw aan bij de eerder genoemde Heidelbergse Catechismus.

⁸¹ Spijker, 1980, p. 108

⁸² Spijker, 1980, p. 144

⁸³ Spijker, 1980, p. 217

⁸⁴ Zegwaard, 2006, p. 31

⁸⁵ Spijker, 1980, p. 214

⁸⁶ Zwanepol & Campenhout, 2009, p. 189

⁸⁷ Zwanepol & Campenhout, 2009, p. 97

⁸⁸ Protestantse Kerk in Nederland, 2004, pp. 179-187

2.6 Kinderen aan het Avondmaal na de Reformatie (+/- 1600-1900)

In de periode na de Reformatie werd de invloed van de Verlichting steeds groter. Het rationalisme sloop ook de kerk binnen. Kinderen moesten eerst begrijpen wat hun geloof inhield en konden daarna pas hun geloof belijden. In de zeventiende en achttiende eeuw hadden twee stromingen grote invloed op het kerkelijk leven, het Piëtisme en het Rationalisme. Daarnaast veranderde de visie op de plaats van kinderen in kerk en maatschappij.⁸⁹ De visie op kinderen veranderde doordat er veel meer de nadruk op leren en ontwikkelen kwam te liggen. J. Hermans zegt hierover: “Die Dauer des Kindesalters wurde verlängert; das Kind wurde getrennt von den Erwachsenen betrachtet.”⁹⁰ Door de grotere nadruk op het begrijpen, ging de leeftijd voor belijdenis doen omhoog. Wilhelmus á Brakel (1635-1711) heeft in de Nadere Reformatie veel invloed gehad. In deze periode gaan kinderen niet aan het Avondmaal, totdat zij openbare geloofsbelijdenis hebben gedaan. Brakel hierover: “Toegelaten dienen te worden allen, die verstandige belijdenis doen van de ware leer des Evangelies, en die een leven leiden, die met de belijdenis overeenkomt.”⁹¹ Brakel ziet in de gemeenschap tijdens het Avondmaal een belangrijke element van de viering: “Men breidt daar zijn liefde niet alleen uit tot degenen die men kent, maar zelfs tot de gelovigen die men niet kent. Men verenigt zich niet alleen met de godzaligen, die daar aanwezig zijn, maar met allen die in de hele wereld zijn.”⁹² Een leeftijd noemt Brakel niet, maar het is duidelijk dat hij ‘bekering’ een voorwaarde voor Avondmaalsviering vindt. In de periode van Nadere Reformatie kwamen de doopsgezinden steeds meer in beeld. Meer hierover in paragraaf 2.8.

2.7 Kinderen aan het Avondmaal vanaf de twintigste eeuw (1900-nu)

In de periode tussen Brakel en de Tweede Wereldoorlog veranderde de opvatting van de traditionele kerken niet erg. Vanaf ongeveer 1950 kwam er weer meer aandacht voor het onderwerp ‘Kinderen aan het Avondmaal’. Zegwaard beschrijft hiervoor drie factoren:

“Allereerst nam in de twintigste eeuw in veel protestantse kerken de belangstelling voor liturgie toe. Daarnaast veranderde de opvatting over de plaats van kinderen in de maatschappij en in de kerk. Er werd steeds meer rekening gehouden met de jonge gemeenteleden en in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw werd in veel gemeenten deelname van kinderen aan het avondmaal aan de orde gesteld. Een derde factor die een rol speelde was de oecumene. Door de contacten met kerken waarin kindercommunie gebruikelijk was, ging men zich afvragen hoe de positie van de eigen kinderen en jongeren was bij oecumenische diensten.”⁹³

De opkomst van de oecumenische gedachte zorgde voor veranderingen. Op de Wereldraad van Kerken⁹⁴ in New Delhi (1961) werd afgesproken dat de eenheid van de Kerk onder meer zichtbaar moest zijn in viering van het Avondmaal. De letterlijke tekst is:

⁸⁹ Zegwaard, 2006, p. 35

⁹⁰ Hermans, 1991, p. 389

⁹¹ Spijker, 1980, p. 265

⁹² Brakel, 1994, p. 17

⁹³ Zegwaard, 2006, p. 39

⁹⁴ In 1910, op een zendingsconferentie in Edinburgh, kwamen jonge kerkleiders bij elkaar en werden initiatieven ontplooid inzake zending, geloof en kerkorde. In 1948 resulteerde dit in de oprichting van de Wereldraad van Kerken (World Council of Churches). Bij oprichting bestond de WCC uit 147 kerken/kerkgenootschappen uit 44 landen, tegenwoordig bestaat de WCC uit 345 kerken/kerkgenootschappen.

“We believe that the unity which is both God’s will and his gift to his Church is being made visible as all in each place who are baptized into Jesus Christ and confess him as Lord and Saviour are brought by the Holy Spirit into one fully committed fellowship, holding the one apostolic faith preaching the one Gospel, breaking the one bread, joining in common prayer, and having a corporate life reaching out in witness and service to all and who at the same time are united with the whole Christian fellowship in all places and all ages in such wise that ministry and members are accepted by all, and that all can act and speak together as occasion requires for the tasks to which God calls his people.”⁹⁵

In 1982 kwam de ‘Commissie voor Geloof en Kerkorde’ van de Wereldraad van Kerken bij elkaar in Lima (Peru). Deze vergaring ging over o.a. over Doop en Avondmaal. In de uitgegeven verklaring staat: “To proclaim the oneness of the Church of Jesus Christ and to call the churches to the goal of visible unity in one faith and one eucharistic fellowship, expressed in worship and common life in Christ, in order that the world might believe.”⁹⁶ In deze verklaring staat ook dat zij vinden dat elk gedoopt lid mag deelnemen aan het Avondmaal: “In accordance with Christ’s promise, each baptized member of the body of Christ receives in the eucharist the assurance of the forgiveness of sins (Matt. 26:28) and the pledge of eternal life (John 6:51-58).”⁹⁷ In dit document is vaker de oproep te vinden om het Avondmaal met de hele gemeenschap te vieren. Deze stellingname is nieuw en er worden ook vraagtekens gezet, bijvoorbeeld door C. Trimp, toenmalig hoogleraar op de Theologische Hogeschool in Kampen. Volgens hem is deze verklaring duidelijk gestempeld door de eucharistische theologie van de oosters-orthodoxe kerken. Het treft hem hoezeer in deze liturgie het zogenaamde eucharistisch dankgebed typische-oosterse kernmerken vertoont.”⁹⁸

In de Concordie van Leuvenberg (1973) wordt niet ingegaan op deelname van kinderen aan het Avondmaal. Er wordt duidelijk ingezet op de oecumene tussen de verschillende kerken. In paragraaf 33 en 43 wordt afgesproken elkaar Avondmaalsgemeenschap te verlenen, als het past binnen de bepalingen van het gemeentelijke leven.⁹⁹ De gebeurtenis in Rijsbergen, die in de inleiding van deze scriptie beschreven staat, is een mooi voorbeeld van oecumene. Men kwam tot inzicht dat sacramenten niet vooral begrepen moeten worden, maar beleefd en gevierd moeten worden. Dit beleven staat niet op zichzelf in de ‘belevingscultuur’, zoals we de cultuur van vandaag wel mogen noemen. Waar René Descartes nog zei: “Ik denk, dus ik besta”, lijkt nu gezegd te worden: “Ik beleef, dus ik besta.” Het zal duidelijk zijn dat subjectieve beleving niet de enige factor mag zijn.

De kerkorde van PKN besteedt uitgebreid aandacht aan het Avondmaal.¹⁰⁰ Er is hier een aparte ordinantie voor. Hierin wordt de verantwoordelijkheid bij de gemeente gelegd. Gedoopt zijn is een vereiste om deel te nemen aan het Avondmaal, maar de voorwaarde van belijdenis mag per

⁹⁵ Opgehaald van [www.oikoumene.org](http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/1961-new-delhi/new-delhi-statement-on-unity): <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/1961-new-delhi/new-delhi-statement-on-unity>, geraadpleegd op 27 februari 2015

⁹⁶ Opgehaald van [www.oikoumene.org](http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/commissions/faith-and-order/i-unity-the-church-and-its-mission/baptism-eucharist-and-ministry-faith-and-order-paper-no-111-the-lima-text): <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/commissions/faith-and-order/i-unity-the-church-and-its-mission/baptism-eucharist-and-ministry-faith-and-order-paper-no-111-the-lima-text>, geraadpleegd op 27 februari 2015

⁹⁷ Idem voetnoot 45

⁹⁸ Trimp, 1985, pp. 75-76

⁹⁹ Zwanepol & Campenhout, 2009, pp. 241-243

¹⁰⁰ Opgehaald van [www.pkn.nl](http://www.pkn.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Kerkorde-en-ordinanties-compleet.pdf): <http://www.pkn.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Kerkorde-en-ordinanties-compleet.pdf> (Ordinantie 7, artikel 2) versie september 2013, geraadpleegd op 28 februari 2015

gemeente verschillen. Ook is een gemeente vrij om leden van andere kerken toe te laten. Binnen de kerkorde van de PKN is het dus mogelijk om kinderen aan het Avondmaal toe te laten. Het verschilt echter per gemeente of dit ook daadwerkelijk gebeurt.

2.8 Kinderen aan het Avondmaal in evangelische en pinksterkerken

In Nederland anno 2015 zijn er veel christenen niet meer lid van de gevestigde protestante kerken, maar van bv. evangelische en baptistengemeenten.¹⁰¹ Omdat deze christenen in de boeken over kerkgeschiedenis nauwelijks genoemd wordt, maar wel een grote rol speelt in de huidige beeldvorming over godsdienstige kwesties, wordt ze hier genoemd. Binnen de PKN bestaat bijvoorbeeld het Evangelisch Werkverband (ontstaan in 1995), dat aan invloed lijkt te winnen. Maar ook organisaties als *Opwekking* en *De Vierde Musketier* zijn erg populair binnen de gevestigde kerken. Zo wordt er steeds meer over de (eerder zo hoge) kerkmuren gekeken en wint de invloed van andere ideeën over bijvoorbeeld doop en avondmaal. Naast de opkomst van media zoals televisie en internet en de opkomst van de christelijke niet-traditionele muziek, heeft ook de individualisering bijgedragen aan het 'kijken over kerkmuren'.

Het is interessant om de ontwikkeling van kinderen aan het Avondmaal te bekijken in de evangelische en pinksterkerken. Deze groeperingen bestaat uit vele subgroepen die lang niet altijd bij elkaar genomen kunnen worden in een groep, maar de ruimte ontbreekt om deze groep verder uit te splitsen. Er is gekozen om in te zoomen op de baptisten. Dit heb ik gedaan omdat ik van mening ben dat het baptistisch gedachtengoed een goede kijk geeft op de visie van de evangelische en pinkstergemeenten. Eerder werd de individualisering al genoemd als reden om over kerkmuren te kijken, opvallend is dat de baptistische theoloog H. Bakker deze ontwikkeling ook al na de Reformatie ziet:

“Er ontwikkelde zich een hogere waardering voor de eigen individualiteit en innerlijkheid, met de Schrift op de schoot. Dat wil zeggen dat de enkeling zichzelf steeds minder definieerde in het licht van het grote kerkelijke collectief. Vragen als ‘wat vraagt God van mij in de Schrift?’ en ‘wat denk ik er zelf van?’ werden in de loop van de zestiende eeuw meer en meer belangrijk.”¹⁰²

Het baptisme ontstaat als de Reformatie ook Engeland bereikt, waar de Anglicaanse Kerk de staatskerk wordt. “De Engelse protestanten die zich niet in de anglicaanse staatskerk wilden voegen werden dissidents of non-conformisten genoemd.”¹⁰³ Deze groep was een verzameling allerlei stromingen, waaronder ook puriteinen. De puriteinen waren het niet eens met de hiërarchische structuur in de Anglicaanse Kerk. Bakker zegt daarover: “De hiërarchische structuur van de Anglicaanse Kerk werd in ‘A True Confession’ dan ook stevig bekritiseerd en als ‘antichristelijk’ en ‘vreemd aan Christus’ verworpen. Kinderen moesten weliswaar worden gedoopt, maar alleen ware gelovigen konden aan het Heilig Avondmaal deelnemen.” De groepen die de kinderdoop afwezen en

¹⁰¹ Omstreeks 1650 met 60.000 doopsgezinden circa 3% van de bevolking (Selderhuis, 2006, p. 403). In een onderzoek dat De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid publiceerde in december 2006 blijkt dat er +/- 1.480.000 leden zijn van evangelische en pinksterkerken (waaronder bv. Unie van Baptistengemeenten en Leger des Heils). Opgehaald van [www.wrr.nl: http://www.wrr.nl/publicaties/publicatie/article/geloven-in-het-publiek-domein-verkenningen-van-een-dubbele-transformatie-13/](http://www.wrr.nl/publicaties/publicatie/article/geloven-in-het-publiek-domein-verkenningen-van-een-dubbele-transformatie-13/), geraadpleegd op 28 februari 2015

¹⁰² Bakker, *De weg van het wassende water*, 2008, p. 44

¹⁰³ Akker & Nissen, 1999, p. 209

volwassendoop leerden werden baptisten genoemd. Deze baptisten vonden dat kinderen niet gedoopt moesten worden, maar de doop was net als het avondmaal bedoeld voor de ware gelovigen. In hun visie kan de maaltijd van de Heer “alleen gevierd worden met christenen die samen in het licht met God wandelden en dezelfde doopvisie hadden.”¹⁰⁴ De stap naar het heden is niet groot. De baptistengemeenten zijn congregationalistisch van aard. “In de congregationalistische traditie behóórt men niet slechts tot de gemeente, maar is men vooral die gemeente zélf. Het belang van de kerk als instituut neem in de doperse en baptistische visie een veel kleinere plaats in dan het samenkomen als levende gemeenschap. Het ‘organisme’ gemeente gaat voor baptisten zagezegd uit boven de ‘organisatie’ kerk. Kerkstructuren hangen ónder mensen – mensen horen niet onder structuren te hangen. Daarbij horen beleid en visie van onderaf ontwikkeld en gecontroleerd te worden, en niet eenzijdig van bovenaf opgelegd.”¹⁰⁵ Elke eigen gemeenschap bepaalt dus het eigen beleid, mits binnen de normen van het baptistisch gedachtengoed en de morele ruimte van Christus. Bakker noemt dit een ethisch ‘vloertje’.¹⁰⁶ Bij een rondgang langs verschillende websites van baptistengemeenten, komen een aantal uitspraken vaker terug. Ten eerste wordt mensen die voor het eerst aan het Avondmaal deelnemen, gevraagd om de voorgenomen deelname kenbaar te maken.¹⁰⁷ Men hoeft geen lid te zijn om mee te mogen doen met het avondmaal. Wel wordt er gevraagd of men de Here Jezus aangenomen heeft als persoonlijke Verlosser. Ten tweede kom ik meerdere keren tegen dat kinderen niet deelnemen aan het Avondmaal. Op de website van een baptistengemeente in de Nederland staat hierover: “De vereiste toetsing van onszelf maakt dat kinderen, die daar niet toe in staat zijn, niet aan het avondmaal kunnen gaan. We hopen dat zij verder in het geloof opgroeien, en op een keer bij de begroeting aan het avondmaal voor de Here Jezus gaan staan.”¹⁰⁸ Deze formulering blijft wat vaag, er wordt geen leeftijd genoemd en de doop wordt niet als voorwaarde gesteld. Op sommige websites staan soortgelijke formuleringen¹⁰⁹ maar meestal wordt er niet gesproken over kinderen. De voorwaarde om aan het Avondmaal te gaan is meestal dat je Jezus moet erkennen als je persoonlijke Redder. Slechts één keer ben ik een minimumleeftijd (15 jaar) tegen gekomen, bij de Vrije Baptistengemeente De Wijngaard in Leeuwarden¹¹⁰. Deze leeftijd wordt overigens niet onderbouwd of uitgelegd. Deze twee stellingnames lijken heden ten dage een over het algemeen leidend in baptistengemeenten, hoewel dit dus per gemeente kan verschillen. Overigens ziet oudtestamenticus P.A. Siebesma de zogenaamde open Avondmaalsviering ook meer invloed krijgen in de reformatorische kerken:

“Gelovigen nemen buiten hun eigen kerkelijke gemeente deel aan open avondmaalsvieringen. Niet alleen omdat nagenoeg alle evangelische en charismatische gemeenten, gemeenschappen en huisgemeenten een open avondmaalsviering kennen, maar ook doordat op landelijke

¹⁰⁴ Bakker, De weg van het wassende water, 2008, p. 135

¹⁰⁵ Bakker, De weg van het wassende water, 2008, p. 236

¹⁰⁶ Bakker, Gunnende Kerk, 2012, p. 179

¹⁰⁷ Opgehaald van websites van verschillende baptistengemeenten zoals <http://www.baptisten-delfzijl.nl/avondmaal.html>, <http://www.baptistenpapendrecht.nl/files/brochures/Avondmaal%20HARTELIJK%20WELKOM.pdf>, http://www.baptistendinxperlo.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=53, <http://www.refbapurk.nl/over-ons/visie/> en <http://www.vbgnl.nl/index.php?id=programmas>, geraadpleegd op 28 februari 2015

¹⁰⁸ Opgehaald van www.bgldorp.nl: <http://bgldorp.nl/avondmaal/>, geraadpleegd op 28 februari 2015

¹⁰⁹ Opgehaald van websites van verschillende baptistengemeenten zoals <http://www.vbgnl.nl/index.php?id=programmas> en <http://www.wijngaard-leeuwarden.nl/gasten>, geraadpleegd op 28 februari 2015

¹¹⁰ Opgehaald van www.wijngaard-leeuwarden.nl: <http://www.wijngaard-leeuwarden.nl/gasten>, geraadpleegd op 28 februari 2015

interkerkelijke conferenties (Reveilweken, Pinksterconferentie van de St. Opwekking) en op plaatselijke (al dan niet interkerkelijke) bijbelkringen, gebedskringen, jeugd- en studentengroepen avondmaal wordt gevierd, waarbij ook gelovigen uit reformatorische kerken zijn betrokken.”¹¹¹

2.9 De leeftijdsgrenzen

De leeftijdsgrens om deel te nemen aan het Avondmaal is in de loop van de geschiedenis steeds omhoog gegaan. In de Vroege Kerk is niet bekend of kinderen het Avondmaal meevierden. In de Apostolische Constituties (een soort kerkorde), die gedateerd worden rond 400 na Christus, staat geschreven dat ook kinderen het Avondmaal meevieren. Ook bij Augustinus is het nog normaal dat kinderen deelnemen aan het Avondmaal, al vond hij het wel nodig om hier iets over te zeggen. Dit zou kunnen betekenen dat er dus mensen waren die hier vraagtekens bij zetten. Door de leer van de transsubstantie werd men in de Middeleeuwen steeds voorzichtiger om brood en wijn aan iedereen uit te delen, omdat men bang was dat kinderen niet genoeg eerbied voor brood en beker zouden hebben. In 1215 werd tijdens de vierde Lateraanse concilie de transsubstantieleer officieel als dogma vastgelegd. Ook werd er besloten dat kinderen pas de eerste communie mochten ontvangen als ze de ‘jaren des onderscheids’ (+/- zeven jaar) hadden bereikt. Aan deze ‘de jaren des onderscheids’ worden ook in Reformatie vastgehouden. Waar Luther vasthield aan de grens van zeven jaar, ging deze bij Calvijn al omhoog naar tien jaar. In de periode van Nadere Reformatie wordt de openbare geloofsbelijdenis verder ingevoerd. Zoals in paragraaf 2.4 al verteld wordt spreekt Isidorus van Sevilla (560-636) al over de verschillende leeftijdsfases. Toch is er van de puberteit, zoals wij die tegenwoordig kennen, geen sprake. Een kind werd in de middeleeuwen meer als volwassene in zakformaat gezien,¹¹² Philippe Ariès beschrijft ze als ‘miniatuurvolwassenen’.¹¹³ Pas rond de 17e eeuw komt er meer aandacht voor het kind-zijn. Door de grotere welvaart komt ontstaat er vrije tijd voor kinderen en wordt de rol van onderwijs groter. Kinderen gaan steeds langer naar school en zo duurt het kind zijn ook steeds langer. In 1801 kreeg de regering invloed op het onderwijs en in 1874 verbood het kinderwetje van Van Houten kinderarbeid in fabrieken voor kinderen tot twaalf jaar. Kinderen gingen dus meer en langer naar school. Doordat in de onderwijswet van 1806 de school taken en verantwoordelijkheden overnam van de kerk duurde het onderwijs van de christelijke deugden langer.¹¹⁴ Daarnaast is door de industrialisering werken ook losser komen te staan van het gezinsleven, kinderen hoeven niet altijd meer mee te helpen op het land. Als de calvinistische gemeenten (waaronder de meeste PKN-gemeenten) de lijn van Calvijn zouden doortrekken werd er vaker Avondmaal gevierd (minstens eens per maand) en zouden kinderen belijdenis doen op elf- of twaalfjarige leeftijd. Juist door het ophogen van de leeftijd is er een probleem ontstaan; wat te doen met de kinderen tijdens de Avondmaalsviering? Het is de opdracht voor- en verantwoordelijkheid van de kerken hier goed over na te denken.

2.10 Kerkhistorische argumenten

Tenslotte enkele kerkhistorische argumenten voor kinderen aan het Avondmaal en enkele kerkhistorische argumenten tegen kinderen aan het Avondmaal op een rijtje:

¹¹¹ Siebesma, 2010, pp. 4-5

¹¹² Dijk, 2011, p. 22

¹¹³ Ariès, 1962, p. 123

¹¹⁴ Selderhuis, 2006, p. 617

Kerkhistorische argumenten voor kinderen aan het Avondmaal:

- Door de doop behoren kinderen bij de gemeente, die ook Avondmaal viert. Als gemeenteleden horen zij dus deel te nemen.
- Augustinus vindt dat (gedoopte) kinderen, net als volwassenen, Avondmaal moeten vieren omdat dit 'heilsnoodzakelijk' is.
- Als kinderen gedoopt mogen worden, moet je ze ook toelaten aan het Avondmaal.

Kerkhistorische argumenten tegen kinderen aan het Avondmaal:

- Pas na het doen van openbare geloofsbelijdenis hoort iemand bij de gemeente die Avondmaal viert.
- Kinderen kunnen het verschil tussen gewoon brood en Avondmaalsbrood mogelijk nog niet goed begrijpen. Ze moeten wachten tot ze dit wel begrijpen en tot die tijd voldoende onderwijs hierover krijgen.

Bovenstaande argumenten zijn allemaal goed te verdedigen. Ik vond het zeer bijzonder om te ontdekken dat in de Apostolische Constituties deelname van kinderen heel normaal lijkt te zijn. Ook voor Augustinus lijkt het heel normaal te zijn dat kinderen deelnemen aan het Avondmaal. Dit geeft toch te denken. Waarom was het voor hen normaal en is het dat in later tijd in ieder geval lange tijd niet geweest? Augustinus vond deelname aan het Avondmaal 'heilsnoodzakelijk'. Vanuit dat oogpunt snap ik zijn pleidooi voor kinderen aan het Avondmaal. Toch neig ik er naar dat er vanuit ouders en kerk toch steeds opnieuw aan kinderen uitgelegd dient te worden waarom men Avondmaal viert, eigenlijk in de lijn van Luther en Calvijn.

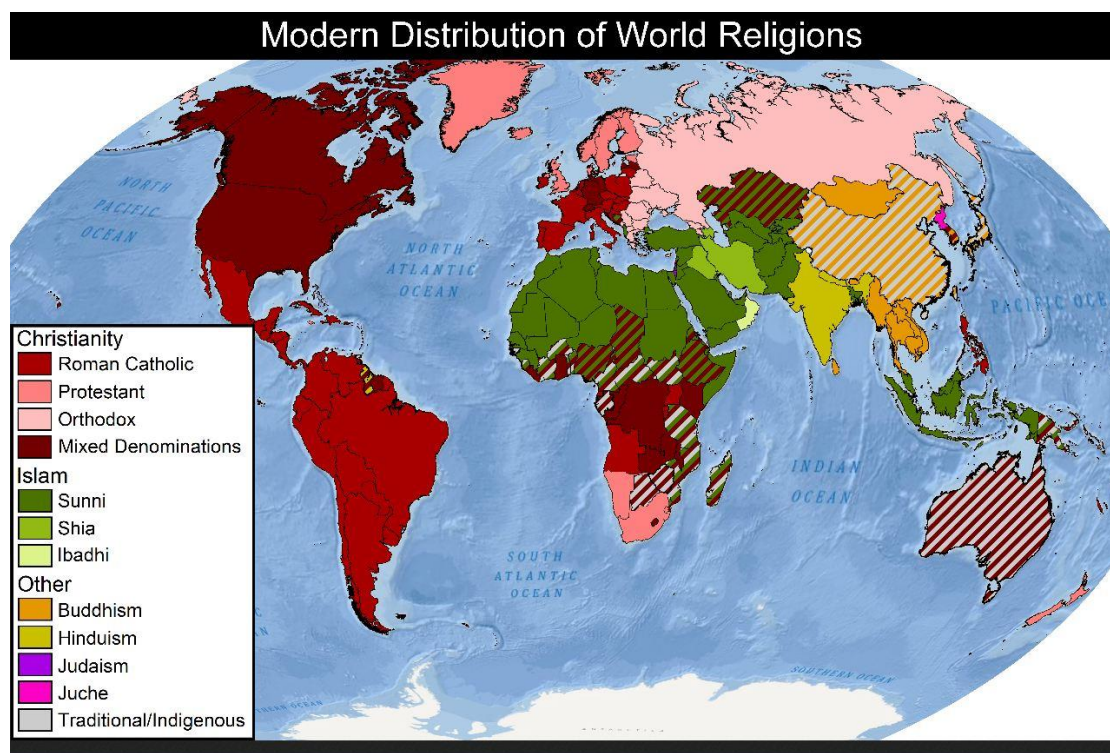
Nadat ik heb gekeken wat de Bijbel zegt over kinderen aan het Avondmaal en in dit hoofdstuk is verkend welke rol kinderen hadden in de Avondmaalsviering in de kerkhistorie, gaat het volgende hoofdstuk over hoe er buiten onze landsgrenzen werd en wordt omgegaan met de deelname van kinderen aan het Avondmaal.

3. Kinderen aan het Avondmaal in andere landen

Over de hele wereld wordt er nagedacht en gesproken over de vraag of kinderen aan het Avondmaal horen of niet. Ik wil de christelijke wereld voor de duidelijkheid (beseffend dat dit té generaliserend is) indelen in vier hoofdstromingen: evangelisch, rooms-katholiek, oosters-orthodox en protestant¹¹⁵. In de evangelische stroming speelt de vraag van kinderen aan het Avondmaal niet zozeer. Omdat er volwassen gedoopt wordt in deze stroming, blijven hier over het algemeen Doop en Avondmaal dicht bij elkaar. In de rooms-katholieke stroming speelt het besluit van paus Pius X (1835-1914) een grote rol. In het 'Quam Singulari' (1910) stond beschreven:

"The age of discretion, both for Confession and for Holy Communion, is the time when a child begins to reason, that is about the seventh year, more or less. From that time on begins the obligation of fulfilling the precept of both Confession and Communion."¹¹⁶

Ook in de rooms-katholieke stroming is het aangaan van kinderen dus ook geen grote vraag. Rond het zevende levensjaar is de leeftijd voor de eerste communie, zoals de Rooms-katholieke Kerk het zelf noemt, vanaf de 'jaren des onderscheids'.¹¹⁷ In de oosters-orthodoxe stroming is kindercommunie heel vanzelfsprekend. De oosters-orthodoxe stroming heeft ook invloed in landen als Egypte en Ethiopië, bij de koptische christenen. Daar zijn oude kerken te vinden die niet gesticht zijn door westerse zendelingen. Juist bij het protestantisme rijst de vraag over kinderen aan het

¹¹⁵ Zie afbeelding op deze pagina. Hier wordt de stroming die ik evangelische stroming noemde, 'mixed denominations' genoemd.

¹¹⁶ Gevonden op www.papalencycliclas.net: <http://www.papalencyclicals.net/Pius10/p10quam.htm>, geraadpleegd op 13 maart 2015

¹¹⁷ Gevonden op: www.catholic.org: <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=3204>, geraadpleegd op 12 maart 2015

Avondmaal. Het is goed om te beseffen dat in een heel aantal landen de vraag dus veel minder prominent aanwezig is, omdat in vele gevallen blijkt dat de rooms-katholieke invloed groot is. In dit hoofdstuk verken ik hoe er in verschillende landen op de wereld over dit onderwerp wordt gedacht. Hierbij probeer ik kerken in de protestantse traditie te vinden, juist omdat daar het probleem actueel is. Ik zoom in op twee kerken, namelijk de Anglicaanse kerk in Engeland en de Christian Reformed Churches in de Verenigde Staten en Canada, omdat deze qua belijdenis enigszins overeenkomen met de traditie waaruit de Andreaskerk in Putten ook voortkomt.

3.1 Kinderen aan het Avondmaal in de Anglicaanse kerk (Engeland)

De Anglicaanse kerk is in 1534 staatskerk van Engeland geworden. Zij kwam los van de kerk van Rome omdat de koning van Engeland, Hendrik VIII, zijn huwelijk nietig wilde laten verklaren door de paus, maar deze weigerde. Het parlement hielp Hendrik VIII daarop door 'the Act of Supremacy' aan te nemen en de koning tot hoofd van de kerk van Engeland uit te roepen. De Anglicaanse kerk is een kerk die qua structuur veel weg heeft van de Rooms-katholieke Kerk, maar ze heeft steeds een middenpositie behouden tussen katholicisme en protestantisme.¹¹⁸ In paragraaf 2.8 staat al het één en ander genoemd over de Anglicaanse kerk. Tijdens de Reformatie waren, binnen de Anglicaanse kerk, de sacramenten vooral privéaangelegenheden, volgens A. Zegwaard.¹¹⁹ Kinderen werden in kleine kring op verzoek gedoopt en in de eredienst waren er maar enkele gemeenteleden die bleven om de eucharistie te vieren. In de zestiende eeuw lieten de puriteinen weten dat ze het niet met de bediening van de sacramenten eens waren. De puriteinen vonden dat alleen kinderen van meelevende gemeenteleden gedoopt mochten worden. De relatie tussen Doop en Avondmaal kwam ook ter sprake, kinderen mochten namelijk niet aan het Avondmaal maar werden wel gedoopt. Jeremy Taylor laat in 1646 weten dat kinderdoop en kindercommunie wat hem betreft bij elkaar horen.¹²⁰ Doordat in deze tijd de Anglicaanse kerk tot staatskerk werd benoemd, kreeg de Anglicaanse kerk veel stromingen en meningen binnen haar 'muren'. Lange tijd gingen er geen kinderen aan het Avondmaal en was hierover ook geen discussie. Maar in 1969 bracht M. Ramsey, toenmalig aartsbisschop van Canterbury en York, de discussie weer op gang. Dit kwam door de oprichting van een commissie die de pastorale en theologische problemen van het Vormsel en de Eucharistie moest herwaarderen. Er worden in het door de commissie opgestelde 'Ely rapport' (1971) uitspraken gedaan die in de Anglicaanse kerk voor opschudding zorgden. Het rapport noemt de Doop "the one and complete sacrament of Christian initiation".¹²¹ Het Vormsel (confirmatie) werd hiermee ter discussie gesteld en het debat hierover werd geopend. E. Kenntner¹²² vertelt dat de Algemene Synode in 1974 drie opties voorstelt die in tot 1976 in alle bisdommen besproken dienen te worden. De eerste optie is dat het blijft zoals het is. De tweede optie is dat alle gedoopte mensen worden toegelaten tot het Avondmaal. De derde optie is dat kinderen op jonge leeftijd gezalfd worden, op latere leeftijd volgt dan na verder onderwijs toelating tot het Avondmaal en later kan men dan gedoopt worden. Hier heeft de generale synode zelf al besloten tot twee eisen vanaf het begin: als er veranderd wordt, gaat er een periode van voorbereiding komen en leden blijven in de gelegenheid om openbare belijdenis te doen. Al snel werd duidelijk dat de Synode het Oosters-orthodoxe gebruik

¹¹⁸ Akker & Nissen, 1999, pp. 196-197

¹¹⁹ Zegwaard, 2006, pp. 33-34

¹²⁰ Jeremy Taylor, *A Discourse of the Liberty of Prophesying*, p. 97 en 330, gevonden op www.archive.org: <https://archive.org/details/discourseofliber1836tayl>, geraadpleegd op 11 maart 2015

¹²¹ Davie, Harris, Hill, Platten, Avis, & Hind, 2011, p. 8

¹²² Kenntner, 1980, pp. 24-27

van zuigelingencommunie afwees en een minimumleeftijd in zou stellen. Op dat moment ligt de leeftijd van de confirmatie, de handoplegging na het belijdenis doen, tussen de negen en zestien jaar. Er blijven binnen de Anglicaanse kerk twee groepen bestaan. Voor de ene groep betekent de Doop volledige opname in de gemeente, voor de andere groep gebeurt dit pas na de confirmatie. Deze gedachte over de Doop is dus medebepalend voor het standpunt over deelname van kinderen aan het Avondmaal. In juli 1976 voert de Generale Synode een verandering door. Over de toelating van kinderen die geen confirmatie hebben ontvangen wordt geen besluit genomen, maar in veel gemeenten gaan vanaf dat moment deze kinderen regelmatig aan het Avondmaal. In 1997 wordt door de Synode, na drie eerdere afwijzingen, ingestemd met het voorstel dat kinderen die geen confirmatie hebben ontvangen aan het Avondmaal mogen deelnemen.¹²³ Tegenwoordig spreekt de Anglicaanse kerk zich niet uit over een juiste leeftijd voor confirmatie.¹²⁴ Iedereen die oud genoeg is om zijn of haar geloof te belijden mag dit doen. Over het algemeen houdt men de leeftijd van tien jaar aan, maar in overleg met je priester kan dit ook eerder. De confirmatie is in de Anglicaanse kerk geen voorwaarde voor deelname aan het Avondmaal.¹²⁵

3.2 Kinderen aan het Avondmaal in de Christian Reformed Church (Verenigde Staten en Canada)

De 'Christian Reformed Church' (CRC) omvat ruim duizend gemeenten in de Verenigde Staten en Canada. Bijna 300.000 mensen horen bij deze kerkgemeenschap.¹²⁶ Sinds de (jaarlijkse) synode van 1986 wordt er op synodeniveau nagedacht over deelname van kinderen aan het Avondmaal. Het Avondmaal is evenals de Doop een sacrament in de CRC. In het verslag van de synode van 1995 staat dat er onderscheid wordt gemaakt tussen 'belijdende leden' en 'belijdende leden die de leeftijd van 18 jaar hebben bereikt en belijdenis van hun geloof hebben gedaan'.¹²⁷ In die tijd vond de CRC dat gedoopte leden die oud genoeg waren om openbaar hun geloof te belijden ook oud genoeg waren om aan de sacramenten deel te nemen. In 2006 werd in de Synode voorgesteld om alle gedoopte leden aan het Avondmaal toe te laten, maar dit voorstel werd in 2007 afgewezen. In 2007 werd een commissie (Faith Formation Committee) opgesteld die de bevindingen en aanbevelingen moest doen over de deelname van kinderen aan het Avondmaal. In 2006 werd door de Synode al verklaard dat zondag 30 van de Heidelbergse Catechismus¹²⁸ niet het juiste beeld schetst en daarom niet geloofsbindend zou zijn voor leden van de CRC. In 2011 gaf de synode een duidelijke verklaring

¹²³ Earey & Myers, 2001, p. 131

¹²⁴ Gevonden op [www.churchofengland.com](https://www.churchofengland.com/our-faith/confirmation/frequently-asked-questions.aspx#age): <https://www.churchofengland.com/our-faith/confirmation/frequently-asked-questions.aspx#age>, geraadpleegd op 12 maart 2015: "There is no right age for a person to be confirmed. Anyone may be confirmed who has been baptized, if they are old enough to answer responsibly for themselves. In many dioceses, however, the diocesan bishop has set a minimum age for Confirmation. If this is the case your parish priest will be able to tell you what the minimum age is. As a general rule anyone who is over 10 years old and can answer for themselves could be ready for confirmation but the right time for you might be at any age."

¹²⁵ Gevonden op [www.churchofengland.com](https://www.churchofengland.com/our-faith/confirmation/frequently-asked-questions.aspx#age): <https://www.churchofengland.com/our-faith/confirmation/frequently-asked-questions.aspx#age>, geraadpleegd op 12 maart 2015: "Confirmation is about so much more than receiving the bread and wine. Anyone in preparation for the confirmation can receive communion as part of that preparation. In some dioceses children are admitted to Holy Communion when they reach an age at which they can understand the meaning of the Eucharist or Holy Communion (to the extent as any of us ever can understand it). This means that some young people will come to confirmation having been participating in Holy Communion while others will receive their first Communion after Confirmation."

¹²⁶ Gevonden op www.crcna.org: <http://www.crcna.org/>, geraadpleegd op 11 maart 2015

¹²⁷ Gevonden op [www.calvin.edu](http://www.calvin.edu/library/database/crcnasynod/1995agendaacts.pdf): <http://www.calvin.edu/library/database/crcnasynod/1995agendaacts.pdf>, p. 762, geraadpleegd op 12 maart 2015

¹²⁸ Uitspraken over het Avondmaal, onder andere de befaamde passage tegen de Paapse Mis

omtrent deelname van kinderen aan het Avondmaal door de aanbevelingen van de 'Faith Formation Committee' aan te nemen. Hierdoor worden kinderen toegelaten aan het Avondmaal maar krijgen ambtsdragers, de kerkgemeenschap en vooral ouders hierbij een grote verantwoordelijkheid. Zij moeten zowel de uitnodiging voor- als de deelname aan het Avondmaal uitleggen aan hun kinderen.¹²⁹ Het staat plaatselijke kerken vrij om nog altijd een geloofsbelijdenis vooraf te vragen. Tegenwoordig zijn gelovigen die hun geloof in Christus belijden welkom aan het Avondmaal.¹³⁰

In de laatste tien jaar worden in de gevoerde discussie de boeken van C.P. Venema¹³¹ en T. Gallant¹³² veelvuldig aangehaald. Deze twee theologen uit de gereformeerde hoek geven prachtig de verschillende visies weer die er zijn als het gaat over deelname van kinderen aan het Avondmaal. Beiden zijn verbonden (geweest) aan het 'Mid-America Reformed Seminary', Gallant als student van o.a. Venema, Venema als voorzitter en hoogleraar. Gallant was lid en interim-predikant in de CRC. Gallant wilde predikant worden, maar door zijn opvattingen ten aanzien van kinderen aan het Avondmaal, werd hij nooit kandidaat.¹³³ Tegenwoordig is hij lid van de St. Mark Reformed Church in Brentwood. Deze kerk doopt kinderen en nodigt hen ook aan het Avondmaal zodra ze hier fysiek toe in staat zijn.¹³⁴ Venema is oud-predikant in de CRC en meegegaan met de groep die uit de CRC stapte en de Redeemer United Reformed Church vormen. Een korte bespreking van beide standpunten toont hun verschil van opvatting.

Gallant is afkomstig uit de pinksterbeweging en heeft in zijn jongvolwassen jaren de koerswijziging richting de gereformeerde kant gemaakt. In zijn boek pleit Gallant ten minste voor het gesprek over kinderen aan het Avondmaal, terwijl dit gesprek al vaak niet gekozen wordt. Gallant spreekt uit eigen ervaring dat mensen die het niet eens zijn met het afhouden van kinderen aan het Avondmaal, buiten de ambten gesloten worden. Het gaat Gallant daarnaast aan het hart dat de kerk geen oog lijkt te hebben voor het geloof van kinderen.¹³⁵ Gallant beroept zich met zijn visie op de Reformatoren die als motto '*semper reformanda*' (altijd hervormen) hadden.¹³⁶ Gallant voert drie hoofdredenen aan om te tonen dat kinderen aan het Avondmaal mogen. Ten eerste zijn zij onderdeel van het lichaam van Christus, ten tweede ziet hij een lijn tussen het Pascha en het Avondmaal en ten derde legt hij 1 Korinthe 11 zo uit, dat Paulus wil dat ook kinderen deel nemen aan het Avondmaal.¹³⁷ Gallant daagt de tegenstanders van kinderen aan het Avondmaal uit een exegetische basis te schrijven waarom kinderen niet aan zouden mogen gaan. Hij beroept zich op de Bijbel door te stellen dat vanuit het Woord van God geen enkel bewijs kan worden geleverd dat kinderen niet aan zouden mogen gaan.¹³⁸

¹²⁹ Gevonden op [www.crcna.org: http://www.crcna.org/sites/default/files/2011agenda_appendixC.pdf](http://www.crcna.org/sites/default/files/2011agenda_appendixC.pdf) p.579, geraadpleegd op 12 maart 2015

¹³⁰ Gevonden op [www.crcna.org: http://www.crcna.org/welcome/beliefs/position-statements/lords-supper](http://www.crcna.org/welcome/beliefs/position-statements/lords-supper), geraadpleegd op 12 maart 2015

¹³¹ Venema, 2009

¹³² Gallant, 2002

¹³³ Gevonden op [www.christcovenant.ca: http://christcovenant.ca/learn/paedocommunion_story.php](http://christcovenant.ca/learn/paedocommunion_story.php), geraadpleegd op 12 maart 2015

¹³⁴ Gevonden op [www.stmarkreformed.com: http://stmarkreformed.com/about-us/liturgy-and-worship/](http://stmarkreformed.com/about-us/liturgy-and-worship/), geraadpleegd op 12 maart 2015

¹³⁵ Gallant, 2002, p. 11

¹³⁶ Gallant, 2002, p. 13

¹³⁷ Gallant, 2002, pp. 23-105

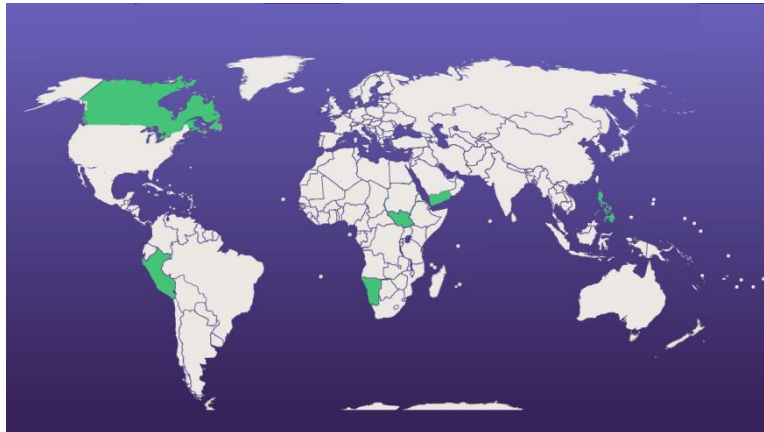
¹³⁸ Gallant, 2002, p. 170

Venema reageert in zijn boek duidelijk op het boek van Gallant. Het boek van Gallant is in 2002 verschenen en het boek van Venema zeven jaar later. Tijdens zijn introductie noemt hij drie (door anderen aangevoerde) redenen voor kinderen aan het Avondmaal en dit zijn, in volgorde, precies de argumenten die bij Gallant de eerste drie hoofdstukken van zijn boek vormen. Door het boek heen zie ik vaker dat Venema indirect de discussie met Gallant voert. Zo verwijt hij Gallant 'erg simplistisch schrijven'¹³⁹ en verkeerde uitleg van Bijbelteksten.¹⁴⁰ In zijn boek onderscheidt Venema een 'soft view' en een 'strict view' op het aangaan van kinderen aan het Avondmaal. De 'soft view' houdt in dat elk kind dat het geloof in God kan belijden aan mag gaan en in de 'strict view' mag elk gedoopt lid aangaan. Venema richt zich tegen de laatste groep, de eerste ziet hij als een voortzetting van het gebruik in de Reformatie.¹⁴¹ Venema ziet dat de belangenbehartigers van kinderen aan het Avondmaal vooral gelovigen zijn die zich vanuit evangelische gedachtengoed richting het gereformeerde gedachtengoed bewegen (wat een duidelijk hint lijkt naar Gallant). De Reformatie heeft volgens hem de meer Bijbels visie op kinderen aan het Avondmaal hersteld. Venema vindt dat kinderen wel spiritueel gevoed mogen worden door Christus, maar niet sacramenteel.¹⁴² Venema beroept zich op verschillende Bijbelteksten, de vroege kerk en kerkvaders (o.a. Origenes) die volgens hem tegen kleine kinderen aan het Avondmaal zijn.¹⁴³ Hij concludeert dat kinderen eventueel aan het Avondmaal mogen als ze echt goed voorbereid zijn en hun geloof willen en in staat zijn dit te belijden.

3.3 Internationaal onderzoek

Als klein onderzoek heb ik een aantal christen over de wereld gevraagd naar hun ervaringen met kinderen aan het Avondmaal. De onderzochte landen zijn Canada, Peru, Namibië, Zuid-Soedan, Jemen en de Filipijnen. In bijlage II staan de interviews kort uitgewerkt. Zeer opvallend vind ik dat in alle onderzochte landen kinderen welkom zijn aan het Avondmaal. Wel is er een verschil vanaf welke

leeftijd kinderen welkom zijn en of ze een soort van belijdenis moeten hebben gedaan. In veel landen lijkt ook de invloed van de Anglicaanse Kerk en de Rooms-katholieke Kerk bepalend voor het standpunt. Opvallend is dat er in Zuid-Soedan kinderen worden gezegd als ze niet deelnemen aan het Avondmaal. Dit lijkt erg op de situatie in de Andreaskerk.

De landen waarin onderzoek is gedaan

Buiten de vaststelling dat er buiten onze landsgrenzen in veel gevallen kinderen deelnemen aan het Avondmaal, heb ik niet veel nieuwe gezichtspunten opgedaan.

¹³⁹ Venema, 2009, p. 20

¹⁴⁰ Venema, 2009, p. 115

¹⁴¹ Venema, 2009, p. 4

¹⁴² Venema, 2009, p. 14

¹⁴³ Venema, 2009, p. 129

3.4 Internationale argumenten

Tenslotte enkele internationale argumenten voor kinderen aan het Avondmaal en enkele internationale argumenten tegen kinderen aan het Avondmaal op een rijtje:

Internationale argumenten voor kinderen aan het Avondmaal:

- De hedendaagse kennis van de (religieuze) ontwikkeling, bewijst dat de stadia die een kind doormaakt als volwaardig gezien moeten worden en niet als minderwaardig.
- Het geloof geeft de doorslag, niet de leeftijd.
- Ook jonge kinderen kunnen, op hun manier, rotsvast geloven. Je kunt kinderen niet bij het Avondmaal weghouden omdat ze niet het 'vereiste' volwassen geloof hebben.
- Alle gedoopten, ongeacht leeftijd, zijn lid van de kerk. Lidmaatschap van de kerk komt niet door belijdenis van het geloof, maar door de Doop.
- Kinderen zijn ook onderdeel van het lichaam van Christus en behoren als zodanig aan het Avondmaal deel te nemen.
- Op meerdere plekken in de wereld lijkt het geen probleem dat kinderen deelnemen aan het Avondmaal.

Internationale argumenten tegen kinderen aan het Avondmaal:

- Het opeenvolgende gebruik van geloven, belijdenis doen, handoplegging en toelating van het Avondmaal wordt verstoord door voortijdige Avondmaalsdeelname.
- Voor de Avondmaalsdeelname is hetzelfde geloof nodig als voor het doen van belijdenis.
- Brood en wijn ontvangen betekent beseffen dat Christus voor jouw geleden heeft, dat kunnen kinderen niet.
- Er ontstaat een probleem over de status van niet-belijdende Avondmaalsgangers.
- Bij de invoering van iets nieuws zal ook de oude traditie blijven bestaan en dit brengt de eenheid in de kerk, die juist zo nodig is, in gevaar.

Als één ding duidelijk wordt in dit hoofdstuk, is het dat het vraagstuk 'kinderen aan het Avondmaal' een echt protestantst vraagstuk is. In veel andere stromingen leeft deze vraag helemaal niet, kinderen nemen na de confirmatie (of soms nog eerder) gewoon deel. Duidelijk is ook dat de Doop een belangrijke rol speelt in deze discussie. Voor de ene groep betekent de Doop volledige opname in de gemeente, voor de andere groep gebeurt dit pas na de confirmatie. Deze gedachte over de Doop is dus mede bepalend voor het standpunt over deelname van kinderen aan het Avondmaal. Opvallend is wel dat in alle landen waar in een klein onderzoekje heb gedaan, kinderen (vanaf een bepaalde leeftijd) toegelaten worden aan het Avondmaal. Hierbij is wel het verschil waarneembaar dat Venema aanbrengt met zijn 'strict view' en 'soft view'.¹⁴⁴

Mijn visie aangaande kinderen aan het Avondmaal begint zich steeds meer te vormen. Kinderen zijn op jonge leeftijd al goed in staat om hun geloof woorden te geven, dat heb ik als basisschoolmeester meerdere keren ervaren. Daarom vind ik het argument om kinderen te weren, omdat ze het vereiste geloof niet hebben of niet kunnen meelijden aan het lijden van Jezus, niet plausibel. Internationaal gezien lijkt het 'probleem' minder te spelen dan in Europa. Er lijkt wel een probleem te ontstaan rond

¹⁴⁴ Zie paragraaf 3.2

de openbare geloofsbelijdenis, nu deze losgekoppeld wordt van het Avondmaal. Iedereen mag immers meedoen met het Avondmaal. Dit levert wel een spannende vraag op voor de kerken, maar kan geen doorslaggevende rol spelen in het vraagstuk. Ik denk, net als Kenntner, dat de kerk moet beschrijven welk geloof nodig is voor Avondmaalsdeelname en welk geloof nodig is voor belijdenis doen.¹⁴⁵ De eenheid van de kerk is een belangrijk punt om in het oog te houden.

¹⁴⁵ Kenntner, 1980, p. 26

4. Kinderen aan het Avondmaal in de Andreaskerk in Putten

Na de bestudering van de literatuur komt in dit hoofdstuk de Andreaskerk duidelijk in beeld. Ik heb me verdiept door in het programma van de ledenadministratie (Scipio online) te zoeken, notulen bij de scribe van de kerkenraad op te vragen en het archief in het kerkelijk bureau te raadplegen. Ik heb alle beschikbare notulen en verslagen ten aanzien van het onderwerp doorgelezen. Ook heb ik met een aantal gemeenteleden gesproken over de openstelling en metingen gedaan tijdens verschillende Avondmaalsvieringen.

Omdat de Andreaskerk onderdeel is van de PKN, heb ik navraag gedaan of er materiaal is, aangaande kinderen aan het Avondmaal, bij de jeugdinstanties die met hen verbonden zijn: de HGJB en JOP. Hun reacties zijn enigszins teleurstellend. Jop geeft aan geen boekjes of artikelen te hebben over het onderwerp 'kinderen aan het Avondmaal'. Voor begeleiding op dit terrein wordt op JOP al jaren nauwelijks meer een beroep gedaan. De HGJB geeft aan hierover niets te hebben ontwikkeld en ook geen gemeenten te hebben begeleid in dit vraagstuk. In de kerken waar zij voor werken speelt deze vraag (tot nu toe) niet of nauwelijks. De PKN zelf verwijst naar de kerkorde welke ik al in paragraaf 2.7 behandeld heb.

4.1 Typering gemeente

De gemeente waarin ik dit onderzoek doe is de Andreaskerk in Putten.¹⁴⁶ De Andreaskerk telt 1444 pastorale eenheden met 3602 leden, waarvan 971 belijdende leden en 2432 doopleden.¹⁴⁷ Het erg lage aantal belijdende leden (27%) is opvallend. Het landelijk gemiddelde binnen de PKN ligt op 39,8%. Alleen kijkend naar de hervormde gemeenten binnen de PKN ligt het gemiddelde op 34,7%.¹⁴⁸ Een oorzaak hiervoor lijkt het opmerkelijk grote aantal jongeren en het lage aantal 65-plussers in vergelijking met andere PKN-gemeenten. De leeftijdsopbouw in de Andreaskerk ligt veel dichterbij die van de Nederlandse bevolking dan die van de PKN. Een andere oorzaak lijkt de grote randkerkelijkheid. De Andreaskerk behoort tot de Protestantse kerk in Nederland. Het logo van de Andreaskerk vertelt ook wat voor type gemeente men wil zijn. In het hart is het kruis zichtbaar, dit neemt een centrale plaats in. Tevens heeft het logo een open en uitnodigende uitstraling, dit wil de Andreaskerk graag nastreven in de wijze waarop men gemeente is. Rondom het kruis bloeit een kleurrijke bloem, symbool voor de veelkleurigheid van de gemeenschap. Ieder mag binnen de gemeente zijn of haar eigen plaats innemen. In dit verband kan ook gedacht worden aan de woorden uit de brief aan de Efeziërs, waar staat: "Dan zult u met alle heiligen de lengte en de breedte, de hoogte en de diepte

¹⁴⁶ Website: www.andreaskerkputten.nl

¹⁴⁷ Zie bijlage III, gemeten via ledenadministratie Andreaskerk (www.scipio-online.nl) op 16 maart 2015

¹⁴⁸ Zie bijlage III, landelijke ledenadministratie PKN gemeten op 1 januari 2015

kunnen begrijpen, ja de liefde van Christus kennen die alle kennis te boven gaat, opdat u zult volstromen met Gods volkomenheid.”¹⁴⁹

4.2 Geschiedenis Andreaskerk

De geschiedenis van de Andreaskerk begint in 1946. Een groep bestaande uit ongeveer vijftig personen uit de Nederlandse Hervormde Gemeente, voelde zich steeds minder thuis in de Gereformeerde-Bonds-traditie en richtte een 'Evangelische Kring' op. Zij begonnen onder eigen verantwoordelijkheid kerkdiensten te houden. Dit mondde in 1957 uit in de bouw van de eerste Andreaskerk. In 1960 werd de gemeenschap door de synode erkend als buitengewone wijkgemeente. In die tijd waren er 450 mensen lid. Door haar open karakter en toegankelijke kerkdiensten heeft de Andreaskerk door de jaren heen een bijzondere aantrekkingskracht gehad op vooral jonge gezinnen uit de Bondsgemeente. Door de gestage groei barstte het kerkgebouw uit zijn voegen. In 1990 werd op de plaats van de eerste kerk een nieuwe Andreaskerk gebouwd.¹⁵⁰ De Andreaskerk heeft twee predikanten en een kerkelijk werker in dienst. De Andreaskerk bevindt zich in een stormachtige fase. Sinds de Andreaskerk in 1946 met ongeveer 50 mensen begon is er in ruim 60 jaar tijd een groei geweest van ruim 3500 leden. De laatste jaren groeit de Andreaskerk met tientallen mensen per jaar. Ook in de diensten wordt het steeds drukker, op dit moment passen er in het kerkgebouw zo'n 650 mensen. Elke zondagochtend zit de kerk vol en regelmatig moeten mensen in bijzalen of in de consistorie plaats nemen omdat in de kerk geen plaats is. De kerk zit dus in een groeifase, dit in tegenstelling tot de landelijke cijfers van de PKN, waar volgens eigen gegevens jaarlijks 67.150 mensen vertrekken.¹⁵¹ Dit is een daling van ruim 3% waarmee de trend van de afgelopen jaren wordt doorgezet. De stijging van het ledenaantal in de Andreaskerk is dan ook opmerkelijk. Op 12 maart 2008 tekenden de kerkenraden van de PKN-gemeenten 'Hervormde Andreaskerk' en de 'Gereformeerde Kerk' in Putten een intentieverklaring om ernaar te streven op termijn één kerk te zijn, met eerbiediging van elkaars identiteit. Deze verklaring krijgt vorm in samenwerking tussen de verschillende raden, gemeenschappelijke projecten en gezamenlijke avonddiensten, maar meer integratie lijkt er op korte termijn niet te komen.

4.3 Op weg naar een open Avondmaalsviering

Voorafgaand aan de openstelling van het Avondmaal in mei 2013 werd een ieder die van harte Jezus Christus belijdt, gedoopt is en minimaal achttien jaar is uitgenodigd om aan te gaan. Het 'Samen Op Weg'-proces heeft het gesprek over een open Avondmaalsviering leven in geblazen. Toen de gesprekken tussen de Gereformeerde Kerk en de Andreaskerk over een eventuele samenwerking begonnen, begon ook het interne gesprek in de Andreaskerk over het Avondmaal. In de Gereformeerde kerk was het rond 2000 gebruikelijk dat er kinderen deelnamen aan het Avondmaal. Hierover is in het moderamenoverleg van maart 2000 al gesproken. In de kerkenraadsvergadering van januari 2001 werd genotuleerd dat men moeite had met gezamenlijke Avondmaalsvieringen. In oktober 2001, op een gezamenlijk overleg tussen de kerkenraden van de Gereformeerde Kerk en de Andreaskerk, werd gesproken over kinderen aan het Avondmaal. Er is besloten eerste Paasdag 2003 een gezamenlijke avonddienst te houden met daarin viering van het Heilig Avondmaal maar dan

¹⁴⁹ Efeziërs 3:18–19

¹⁵⁰ Gevonden op www.andreaskerkputten.nl:

http://www.andreaskerkputten.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=21&Itemid=328&lang=nl, geraadpleegd op 16 maart 2015

¹⁵¹ Via de website van PKN, Jaarbrief 2013 (<http://www.pkn.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Statistische%20Jaarbrief%202013.pdf>)

voorlopig zonder deelname van kinderen. Voor zover ik weet heeft dit nooit plaatsgevonden want in september 2003 blijkt dat er onvrede is vanuit de Gereformeerde Kerk omdat de Andreaskerk voorlopig geen gemeenschappelijke Avondmaalsviering wil. Tijdens een gezamenlijk overleg in november 2003 uiten de gereformeerde predikanten hierover hun teleurstelling. Toch lopen de gesprekken, zoals eerder gezegd, op 12 maart 2008 uit op het ondertekenen een intentieverklaring tot eenwording. Deze samenwerking laat ik verder rusten, en richt me nu meer op het interne proces in de Andreaskerk.

“Tijdens de avondmaalsviering in juni 2007 in de Andreaskerk, nodigde ds. Koning onverwacht kinderen en jongeren uit om tijdens de viering gebruik te maken van de mogelijkheid om met de ouders mee naar voren te gaan voor het ontvangen van een zegen. Het initiatief overviel de gemeente en de kerkenraad. Sommige gemeenteleden reageerden heel positief, bij anderen riep het vragen op.”¹⁵² Tijdens de centrale kerkenraadsvergadering van juni 2007 wordt vastgesteld dat de zegenende handeling spontaan, maar procedureel niet juist was. Wel ontstaat een gesprek of handoplegging bij kinderen een goed alternatief is bij de Avondmaalsviering. In de centrale kerkenraad wordt in het najaar van 2007 besloten om over dit onderwerp een inhoudelijk gesprek te voeren. In november 2007 krijgt de Algemene Kerkenraad een brief van een verontrust gemeentelid, hij ziet veel minder mensen in een Avondmaalsdienst dan in een normale kerkdienst en steeds meer jonge gezinnen blijven weg uit de Avondmaalsdiensten. Dit gemeentelid pleit voor een discussie. In januari 2008 schrijft één van de predikanten een discussiestuk (zie bijlage IV) over de plek van kinderen bij de viering van het Avondmaal. Op centrale kerkenraadsvergadering van januari 2008 wordt hier over doorgesproken. Afgesproken wordt dat deze notitie wordt besproken in de twee wijkkerkenraden (in 2010 zijn deze twee wijkkerkenraden opgegaan in één kerkenraad en een pastorale raad), de diaconie, het college van kerkrentmeesters en de jeugdraad. In juni 2008 wordt hierover verder gesproken en besloten dat het betrekken van kinderen bij de Avondmaalsviering relevant en evident is, maar uitgesteld wordt omdat de gemeente net geconfronteerd is geweest met diverse pittige zaken (intentieverklaring tot samenwerking, volwassendoop en ziekenzalving). Afgesproken wordt om hier in september 2009 verder te spreken. In het voorjaar van 2009 staat een dertienjarig meisje (besproken in de inleiding) voor ds. Koning met de vraag waarom zij niet mee mag doen. In de kerkenraadsvergadering van december 2009 wordt het thema kinderen aan het avondmaal genoemd aan de hand van de notitie van ds. Koning. Er volgt een bezinning die aan de gemeente al in dezelfde maand, via het kerkblad wordt aangekondigd. Al op de volgende kerkenraadsvergadering (januari 2010) wordt het onderwerp opiniërend besproken, mede naar aanleiding van de brief van een gemeentelid uit november 2007 en het discussiestuk uit bijlage IV. Afgesproken wordt dat in een klein comité (predikant, scriba en preses) uitgewerkt gaat worden wanneer en op welke wijze de discussie over de betrokkenheid van kinderen bij de Avondmaalsdienst neergelegd gaat worden bij de pastorale raad. Dit comité gaat aan de slag en in oktober 2010 wordt besloten dat de Avondmaalsviering een onderwerp wordt op de groothuisbezoeken in alle wijken. In februari 2011 blijkt er nog geen duidelijkheid te zijn, getuige de notulen van de kerkenraad en een ingezonden brief van een gemeentelid. Hierin wordt gevraagd een standpunt inzake kinderen aan het Avondmaal in te nemen. In maart 2011 vindt er op de kerkenraadsvergadering weer een gesprek plaats over het Avondmaal. Het gaat dan niet over deelname van kinderen aan het Avondmaal, maar over vragen als: hoe gaat het? Is iedereen

¹⁵² Koning, R. (2008). *Kinderen en de viering van het Avondmaal*. Discussiestuk om te bespreken binnen kerkenraden, diaconie, jeugdraad en kerkrentmeestersgroep in de Andreaskerk Putten (bijgevoegd als bijlage IV)

voldoende welkom (ook gezinnen met kinderen)? Wat zijn de redenen dat mensen niet gaan? De kerkenraad besluit om een programma te maken voor het winterseizoen 2011/2012 over het Avondmaal. Aan het eind van het seizoen moeten gemeenteleden meer kennis hebben over het Avondmaal en zich vrijmoediger voelen om aan te gaan. De predikanten bereiden het programma voor. Op de gemeenteavond van april 2011 wordt er een vraag gesteld over kinderen aan het Avondmaal. Er wordt beloofd dat in het najaar van 2011 de kerkenraad met een voorstel komt richting de gemeente. In januari 2012 wordt er op de pastorale raad uitgebreid gesproken over de huidige Avondmaalsviering. Men spreekt daar voor het eerst uit dat de wens leeft de kinderen meer te betrekken bij het Avondmaal. Hier wordt de optie van de handoplegging genoemd als mogelijkheid hiervoor. Ook wordt aangegeven dat de leeftijd waarop kinderen kunnen deelnemen aan het Avondmaal omlaag mag, mits hier wel een vorm van catechese aan verbonden wordt. In april 2012 wordt op het breed ambtsdragersoverleg en tijdens de gemeenteavond uitgebreid met elkaar gesproken over de participatie van de kinderen en het wegblijven van de gemeenteleden die niet aangaan. In april 2012 wordt er ook tijdens de pastorale raadsvergadering gesteld dat geloof de enige vereiste is om deel te nemen aan het Avondmaal en het geloof van een kind is een voorbeeld voor volwassenen.¹⁵³ In mei/juni 2012 wordt een commissie samengesteld die de route naar openstelling van het Avondmaal moet beschrijven. Het geschreven stuk¹⁵⁴ wordt, na een aantal keer besproken en aangepast te zijn, in oktober 2012 door het breed ambtsdragersoverleg goedgekeurd. Diezelfde maand wordt het stuk ook op de gemeenteavond door de ruim honderd aanwezige gemeenteleden met overgrote meerderheid goedgekeurd. Voor deze gemeenteavond is de gemeente meerdere malen uitgenodigd en, ook vanaf de kansel, aangemoedigd te komen. Tenslotte is het stuk in januari 2013 ook door de kerkenraad vastgesteld. De toegangsleeftijd tot het Avondmaal wordt hiermee vastgesteld op ongeveer 12 jaar. De motivatie is dat de toelating tot het sacrament in de Andreaskerk samenhangt met de persoonlijke overgave en toewijding aan Christus als Heer van het leven. De kerkenraad is van mening dat in de huidige samenleving jongeren vanaf een jongere leeftijd dan 18 jaar aanspreekbaar zijn op hun eigen geloof. Het is niet makkelijk om hier een scherpe leeftijdsgrens te trekken. Sommige kinderen zijn verder in hun geloofsontwikkeling dan anderen. Ouders spelen in deze besluitvorming een belangrijke rol. Jongeren zijn vrij om van deze ruimte gebruik te maken. Ook wordt de mogelijkheid geboden om in groepen (bijv. gezinnen, jeugdgroepen e.d.) het Avondmaal te gebruiken.

In januari 2013 begint ook het voorbereidingstraject tot openstelling van het Avondmaal. Eind januari 2013 worden twee informatieavonden gehouden in de Andreaskerk over de manier waarop in de toekomst het Avondmaal gevierd gaat worden. De achtergrond en Bijbelse motivatie zijn daar uitgelegd. Deze avonden werden vooraf bijzonder aangeraden voor ouders met kinderen/jongeren. Deze avonden zijn bezocht door in totaal ruim zestig mensen. Dit is weinig in relatie tot de grootte van de gemeente. Hier wordt door de kerkenraad aangegeven dat uitleg aan jong en oud noodzakelijk blijft. Deze uitleg wordt ook duidelijk beschreven in een document dat alle gemeenteleden uitgereikt krijgen.¹⁵⁵ In februari en maart 2013 worden alle groepen in de kerk toegerust. Hierbij zijn lessen ontworpen voor jeugdclubs, catechese, bijbelstudiegroepen e.d. Het gehele voorjaar van 2013 is tijdens de verkondiging aandacht besteed aan de gekozen route. In de aanloop hiernaartoe worden ook twee catecheseavonden georganiseerd waarop ouders, samen met

¹⁵³ Matteüs 18:9

¹⁵⁴ Zie bijlage V "Samen het heilig Avondmaal vieren"

¹⁵⁵ Zie bijlage VI "Handreiking, samen het heilig Avondmaal vieren"

hun kinderen, toerusting ontvangen. Op 22 en 23 mei 2013 krijgen ouders en hun kinderen uitleg over het Avondmaal en de wijze waarop ze samen aan de viering kunnen deelnemen. Op zondag 26 mei 2013, de zondag na Pinksteren, wordt voor het eerst Avondmaal gevierd samen met de kinderen. In juni 2013 wordt door de kerkenraad, de kerkrentmeesters en de pastorale raad dankbaar teruggekeken. Wel wordt er direct een aandachtspunt genoemd: Doordat mensen in groepen aangaan, wordt het voor de alleenstaanden extra eenzaam. Bijzonder genoeg wordt het Avondmaal daarna in de notulen van kerkenraad en pastorale raad bijna niet meer genoemd in evaluerende zin. Af en toe wordt teruggekeken op een fijne Avondmaalsdienst, maar er wordt niet meer gesproken over de mensen die moeite hadden met de openstelling of de voorlichting voor jongeren. Wel wordt in mei 2014 in het moderamen voorgesteld om het Avondmaal in de jaargids, die alle leden krijgen, uit te leggen.

4.4 Metingen

Tijdens de Avondmaalsdiensten van 8 februari 2015, 2 april 2015 en 26 april 2015¹⁵⁶ heb ik metingen verricht om te kijken hoeveel mensen aan het Avondmaal aangaan in de Andreaskerk.¹⁵⁷ Tijdens de dienst van 8 februari was het percentage deelnemers aan het Avondmaal veel lager dan tijdens de andere twee diensten. Een oorzaak hiervoor heb ik niet kunnen ontdekken. Uit deze metingen kan ik

	<u>8 februari 2015</u>	<u>2 april 2015</u>	<u>26 april 2015</u>
aantal mensen in de kerk	585	280	520
kinderen naar kindernevendienst	23	15 *	28
aantal mensen aan Avondmaal	322	220	362
aantal kinderen onder de 12 jaar	28	7	28
aantal kinderen tussen 12 en 18 jaar	17	6	8
aantal deelnemende gezinnen	21	9	25
percentage deelnemende kerkgangers	55%	79%	70%
* deze avond was er geen kindernevendienst, dit is het totaal aantal kinderen (tot 18 jaar) in de dienst			

wel concluderen dat er een flink aantal gemeenteleden deelneemt aan het Avondmaal. In de archieven van de kerk heb ik geen eerdere metingen kunnen ontdekken. Uit verhalen die ik tijdens de interviews (beschreven in paragraaf 4.5) heb gehoord, blijkt echter dat er tijdens Avondmaalsdiensten vóór de openstelling veel minder mensen aanwezig waren dan in reguliere diensten. Dit is een duidelijk waarneembare verandering, want nu zitten de Avondmaalsdiensten net zo vol als andere ochtenddiensten. Het lijkt er op dat de meeste kinderen die in de kerk aanwezig zijn mee naar voren gaan. De hoge percentage van kinderen dat deelneemt aan het Avondmaal kan ook zeggen dat ouders die niet aan het Avondmaal deelnemen hun kinderen niet meenemen naar de Avondmaalsdienst. Dit is een gedachte die nader onderzocht zou moeten worden. De meeste mensen die niet deelnemen aan het Avondmaal zitten meer naar achteren in de kerkzaal. Opvallend was dat tijdens beide ochtenddiensten elders een maandelijkse jeugdclub voor 12 tot 15 jarigen (Rock Solid) werd gegeven. Voor een gemeente die het belangrijk vindt om gezinnen gezamenlijk Avondmaal te laten vieren is dit in ieder geval zeer opmerkelijk.

¹⁵⁶ De diensten van 8 februari 2015 en 26 april 2015 waren ochtenddiensten, de dienst van 2 april 2015 was een avonddienst op Witte Donderdag

¹⁵⁷ Zie bijlage VII voor de meer specifieke uitwerking van kwantitatieve meting

4.5 Interviews

In de periode februari tot april 2015 heb ik met ruim vijftig gemeenteleden van de Andreaskerk gesproken over de openstelling van het Avondmaal, over de weg hiernaartoe en hun mening over beide zaken.¹⁵⁸ In deze gesprekken kwamen een aantal aspecten naar voren die ik kort wil uitwerken.

4.5.1 *Weg naar openstelling*

De weg naar de openstelling van het Avondmaal is door het overgrote deel van de gesprekspartners als zeer positief ervaren. Er is ruim de tijd genomen en iedereen heeft de mogelijkheid gehad zijn of haar mening te uiten. De kerkenraad heeft geprobeerd goed te luisteren naar de signalen en heeft keuzes gemaakt die theologisch onderbouwd werden. Door enkele gemeenteleden werd wel de opmerking gemaakt dat de communicatie vanuit de kerkenraad omtrent het proces duidelijker en adequater mag.

4.5.2 *Uitleg Avondmaal*

In meer dan de helft van de gesprekken werd aangegeven dat men graag duidelijke uitleg over het Avondmaal wil, om steeds opnieuw goed te beseffen wat het Avondmaal eigenlijk inhoudt. Volgens de gesprekspartners kan dit op verschillende manieren. Ten eerste via de prediking, dit hoeft niet beperkt te blijven tot de Avondmaalsdiensten. Ten tweede zou er een aantal keren per jaar een soort catechese voor ouders en kinderen kunnen komen waarin het Avondmaal wordt uitgelegd, zowel praktisch als theologisch. Ten derde zou dit ook op de jeugdclubs en catechese jaarlijks besproken moeten worden. Ten vierde pleit een heel aantal gemeenteleden voor een soort voorbereidingszondag waarop de gemeente wordt gewezen op het komende Avondmaal. Dit kan ook door een soort filmpje of een stuk tekst op de zondagsbrief. Ten vijfde zou er een korte periode voor een Avondmaalsviering een folder bij de uitgang van de kerk kunnen liggen met uitleg over het Avondmaal.

4.5.3 *Viering Avondmaal*

De nieuwe vorm van Avondmaalsviering wordt door een grote groep erg positief gewaardeerd. Doordat het hele gezin nu samen Avondmaal kan vieren, zijn er veel meer mensen maar vooral ook jonge gezinnen in de Avondmaalsdienst. Daarnaast is er bij velen een groter gemeenschapsgevoel ontstaan, doordat er nu in groepen Avondmaal gevierd kan worden. Enkele gemeenteleden ervaren echter dat het nog meer opvalt als je nu niet aangaat. Zij neigen ernaar de Avondmaalsdiensten te ontwijken. Bijzonder genoeg zijn deze mensen bij geen van de andere bevraagde gemeenteleden en beleidsbepalers bekend, de groep lijkt dan ook niet groot te zijn. Meerdere gemeenteleden en een predikant geven aan het lastig te vinden hoe men duidelijk aan moet geven de zegen te willen ontvangen, enkelen hebben hier een negatieve ervaring mee opgedaan. Ook zouden meerdere gemeenteleden graag zien dat de beker, net als het brood, in een groep wordt rondgedeeld. Veelal vormt zich een rij bij de diaken.

4.5.4 *Zegenen*

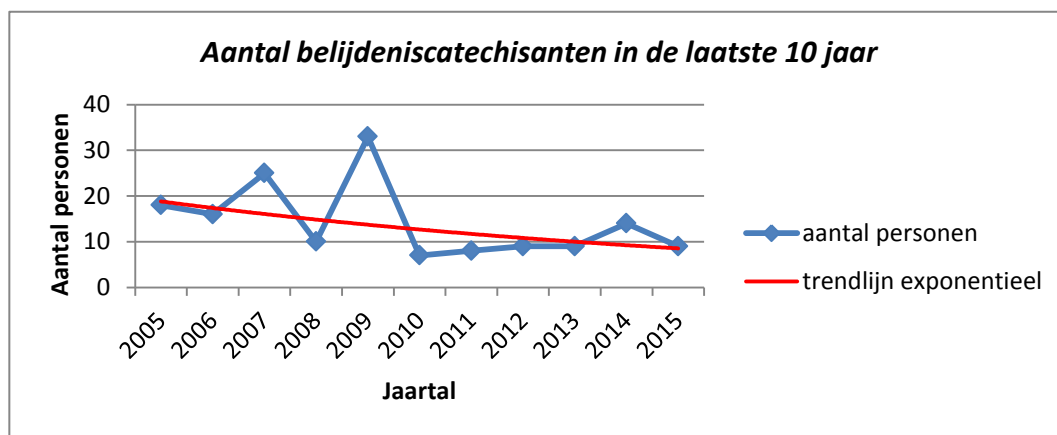
Opmerkelijk is het fenomeen ‘de zegen ontvangen’. Van de beleidsbepalers vernam ik dat die mogelijkheid er is om gezinnen in staat te stellen aan het Avondmaal te gaan. Een grote meerderheid van de gesprekspartners ervaart dit als bijzonder fijn. Er wordt verschillend gedacht over de

¹⁵⁸ Zie bijlage IX voor de uitwerking van deze gesprekken

betekenis hiervan. Het grootste gedeelte van de mensen zien geen wezenlijk verschil tussen brood en zegen. Door beide deel je in de zegen van Christus, is hun argument. Een minderheid ziet het als eerste stap, maar wezenlijk verschillend van 'brood en wijn'. Slechts een kleine groep vindt het zegenen niet bij het Avondmaal horen. Opvallend is dat veel jongeren een grote waarde hechten aan het ontvangen van de zegen. Zij voelen zich hierdoor betrokken bij het Avondmaal en ervaren het als bemoedigend om andere jongeren nu ook te zien deelnemen. Een groot aantal jongeren maakt gebruik van de mogelijkheid tot zegenen, mocht deze mogelijkheid er niet zijn zouden ze niet meegaan in de rondgang. De mogelijkheid tot 'zegenen' geeft vrijheid om het Avondmaal van dichtbij mee te maken. Dit maakt de stap naar het aangaan ook makkelijker.

4.5.5 Openbare geloofsbelijdenis

Het Avondmaal en openbare geloofsbelijdenis zijn bewust van elkaar losgekoppeld in de Andreaskerk. Uit de gesprekken blijkt dat gemeenteleden niet goed weten hoe ze nu met belijdenisdoen moeten omgaan. Welke waarde heeft dit nog? Deze vraag wordt tijdens meerdere gesprekken gesteld. Door de jaren heen blijken er steeds minder belijdeniscatechisanten te zijn in de Andreaskerk.¹⁵⁹ Volgens de predikanten heeft dit echter niet met de openstelling van het Avondmaal te maken. Zij zoeken de oorzaak meer in het feit dat mensen zich niet meer willen binden.

4.5.6 Argumenten voor kinderen aan het Avondmaal

- Jezus spreekt heel serieus over het geloof van een kind. We moeten dus afscheid nemen van het gereformeerde denken in 'kennis', het gaat juist om het geloof.
- Het is bijzonder dat er vanuit de verbondsgedachte kinderen worden gedoopt, maar er bij het Avondmaal een ander criterium is.
- De Tafel is het hart van de gemeenschap. Ouders horen samen met hun kinderen hier gebruik van te maken.
- Mensen met een verstandelijke beperking worden ook niet geweigerd omdat ze het niet zouden begrijpen.
- De stap naar het Avondmaal is minder groot geworden voor kinderen die al mee naar voren gaan om een zegen te ontvangen, het Avondmaal wordt toegankelijker.
- De Avondmaalsdiensten worden veel beter bezocht.
- Er is meer gemeenschapsgevoel gekomen. Er is een diepere manier van gemeente zijn ontdekt.

¹⁵⁹ Zie bijlage VIII (Aantal belijdeniscatechisanten)

4.5.7 *Argumenten tegen kinderen aan het Avondmaal*

- Kinderen hebben geen eigen keuze, ze gaan gewoon met hun ouders mee.
- Er is een grote kans dat mensen uit gewoonte aangaan, dat is een slechte zaak.
- Kinderen weten de waarde van het Avondmaal niet.
- Het voelt alsof je bekeken wordt als je niet aangaat.
- Als ouders niet aangaan en kinderen willen wel, ontstaat er spanning.
- Het is moeilijk om te blijven zitten als er zoveel mensen aangaan, je voelt je bekeken.
- De keuzes van de kinderen om zonder God verder te gaan, worden door deze manier van Avondmaal vieren pijnlijk duidelijk.

4.5.8 *Opmerkelijk*

Er zijn ook twee opmerkelijke feiten aan het licht gekomen door de gesprekken. Een predikant vertelde dat formeel alleen de gedoopte volwassenen genodigd worden tot het Avondmaal. Er is hierop geen toezicht, waardoor in de praktijk ook ongedoopte mensen aan kunnen gaan. Ook vertelde een predikant dat het niet zozeer de bedoeling is geweest kinderen aan het Avondmaal te nodigen, maar complete gezinnen in staat te stellen om samen Avondmaal te vieren. Praktisch houdt dit in dat ook de kinderen genodigd worden, maar dit is niet de essentie.

4.6 Conclusies

Wat mij duidelijk is geworden in deze scriptie is dat mijn vraagstelling een typische protestantse vraag is. In de overige stromingen van de christelijke wereld speelt de vraag naar kinderen aan het Avondmaal niet zo. De Andreaskerk is in verhouding met de PKN een erg jonge gemeente. Waar in landelijk 33,7% onder de 40 jaar is, is dit percentage in de Andreaskerk 51,1%. Deze twee redenen geven aan waarom deze vraag juist in de Andreaskerk speelde. Uit de verschillende onderzoeken die ik uitgevoerd heb binnen de Andreaskerk lijkt de beslissing tot openstelling van het Avondmaal breed gedragen te zijn. Ik besef me dat ik slechts een klein gedeelte van de (actieve) gemeenteleden heb gesproken, maar toch denk ik deze conclusie te kunnen trekken. Naast de interviews heb ik in de afgelopen maanden ook in de wandelgangen met veel gemeenteleden gesproken. Daarbij ben ik geen enkele tegenstander van de openstelling tegengekomen. In de interviews heb ik enkele gesprekken gevoerd met mensen die moeite hadden met de openstelling, maar bij het nemen van beslissingen zullen er altijd mensen zijn die hier moeite mee hebben. Overigens lijkt het binnen de Andreaskerk om een kleine groep te gaan. Er zijn twee redenen voor deze moeite:

- 1) Principiële overtuiging dat voor Avondmaalsdeelname openbare geloofsbelijdenis moet plaatsvinden.
- 2) Onbekendheid met of verkeerd beeld van het Avondmaal.

Een heel aantal gemeenteleden had wel bedenkingen bij de openstelling maar is meegegaan in het proces van opstelling. Deze open houding lijken veel gemeenteleden te hebben. Toch blijkt religieuze socialisatie en opvoeding heel belangrijk te zijn. Het is goed om te beseffen dat veel leden van de Andreaskerk uit de Hervormde bondsgemeente komen. De weg naar de openstelling is duidelijk en transparant verlopen. Gedurende drie jaar is er uitvoerig met elkaar gesproken en een ieder kon zijn inbreng hebben. Aandachtspunt is dat heldere communicatie erg belangrijk is. De theologische onderbouwing, geschreven door de predikanten, vind ik erg sterk. Er is niet gekozen voor een vernieuwingsproces om te vernieuwen, maar er ligt een stevig theologisch fundament onder het proces. Het streven om met de hele gemeenschap Avondmaal te vieren, blijft voorlopig een wens. Van de 3602 leden viert slechts een kleine groep het Avondmaal. Maar de gemeente die wel

Avondmaal viert, beleeft de gemeenschap met gemeenteleden intenser. De optie tot het ontvangen van een zegen speelt hier zeker in mee. De stap naar het Avondmaal is minder groot geworden voor kinderen die al mee naar voren gaan om een zegen te ontvangen, het Avondmaal wordt toegankelijker. Ook zorgt de mogelijkheid tot ontvangen van een zegen ervoor dat meer jongeren naar voren durven te gaan. Dit wordt als stimulerend beleefd door aanwezige jongeren. Het 'zegenen' wordt door één van de predikanten 'een hele goede noodoplossing' genoemd. Ik kan mij hier wel in vinden. Aan de ene kant heb ik mijn vraagtekens bij het gebruik. Waarom een zegen? Aan de andere kant blijkt het dat het mensen over een drempel helpt om deel te nemen aan het Avondmaal. En wat is er mooier dan de zegen van God ontvangen? Tenslotte is een aandachtspunt dat de openbare geloofsbelijdenis een wat onduidelijke betekenis heeft gekregen voor veel gemeenteleden. Dit verdient een verdere uitwerking.

De effecten die na de openstelling concreet merkbaar zijn in de Andreaskerk, zijn:

- De Avondmaalsdiensten worden veel beter bezocht.
- Er is meer gemeenschapsgevoel gekomen. Er is een diepere manier van gemeente zijn ontdekt.
- De stap naar het Avondmaal is minder groot geworden voor kinderen die al mee naar voren gaan om een zegen te ontvangen, het Avondmaal wordt toegankelijker.
- De mogelijkheid tot ontvangen van een zegen zorgt ervoor dat meer jongeren naar voren durven te gaan. Dit wordt als stimulerend beleefd door aanwezige jongeren.

4.7 Aanbevelingen

Tenslotte zou ik graag een vijftal aanbevelingen willen doen. Deze zowel praktische als inhoudelijke aanbevelingen zijn bedoeld ter inspiratie voor een mogelijke gedachtewisseling binnen de kerkenraad.

Aanbeveling 1:

Tijdens de Avondmaalsviering vormen zich soms groepen rondom de predikant om brood te ontvangen. Deze groepen zijn bij het ontvangen van wijn en het druivensap vaak geen groepen meer. Soms gaan ze in een rij achter elkaar staan, soms staan ze meters uit elkaar omdat de twee diakenen met wijn en druivensap een aantal meter uit elkaar staan. Voor de gemeenschapsvorming lijkt hier nog een uitdaging te liggen. Mogelijk kunnen dominee en diakenen dezelfde groep ineens bedienen of gaan alleen de diakenen bij elkaar staan.

Aanbeveling 2:

In de Andreaskerk is er een constante aanwas van nieuwe leden. Juist ook omdat nieuwe leden, maar ook gasten, ook genodigd worden tot de tafel is het belangrijk om te zorgen voor duidelijkheid in de orde van Avondmaalsviering. Wie mogen er mee vieren? Hoe wordt er gevierd? Waarom zijn er meerdere bekers? Hoe geef je aan dat je de zegen wilt ontvangen? Een mogelijke oplossing hiervoor is een informatie in de zondagsbrief of op de beamer.

Aanbeveling 3:

Juist in een gemeente die het belangrijk vindt om gezamenlijk Avondmaal te vieren, is het opmerkelijk dat er een aantal keer een jeugdclub (Rock Solid) is tijdens de Avondmaalsdiensten. Goede communicatie en een goede planning kunnen dit voorkomen.

Aanbeveling 4:

De openbare belijdenis is helemaal losgemaakt van de toegang tot het Avondmaal. Het is goed om de functie en het doel van het 'belijdenis doen' goed te overdenken. Waarom zouden jongeren en/of oudere doopleden nog belijdenis doen? Steek hierop in en motiveer de doopleden hiervoor.

Aanbeveling 5:

De gemeenteleden hebben behoefte aan uitleg wat het Avondmaal inhoudt. Deze behoefte komt in veel interviews ter sprake. Deze uitleg kan zich voordoen op verschillende manieren. Denk hierbij aan een soort catechese voor ouders, inhoud van prediking, als onderwerp in jeugdgroepen en catechese, in een voorbereidingszondag of in de vorm van een folder die een paar weken voor het Avondmaal in de kerk ligt.

Nawoord

Het nawoord schrijven... Dat betekent dat ik aan het einde van mijn afstudeerproject ben gekomen. Wat is het een bijzonder gevoel om nu (bijna) klaar te zijn. Enerzijds heb ik erg uitgekeken naar dit moment, wat de afronding van mijn studie betekent. Anderzijds heb ik erg genoten van het literatuuronderzoek, het schrijven, de contacten, de gesprekken en alle vormen van onderzoek. Ik denk dat ik in de toekomst nog regelmatig met warme gevoelens terugdenk aan deze periode. Ik heb mijn eigen gemeente op een hele andere, nog veel diepere manier mogen leren kennen. Door vele gesprekken en het lezen van stukken uit het archief is mijn inzicht in de gemeente verdiept.

In dit nawoord wil ik ook woorden van dank uiten. Ik ben erg dankbaar dat ik dit onderzoek heb mogen uitvoeren in mijn thuisgemeente, de Andreaskerk in Putten. Ik dank hiervoor de kerkenraad die mij in staat stelde dit onderzoek te mogen uitvoeren. Ik wil in het bijzonder ds. Reinoud Koning bedanken voor zijn begeleiding, zijn kritische blik en voor de momenten dat we samen mochten spreken over het onderwerp van dit onderzoek. Ik kijk daar dankbaar op terug. Ook wil ik alle gezinnen en andere gemeenteleden bedanken, die hun tijd beschikbaar stelden om met mij in gesprek te zijn. Ik ervaar het als zeer bijzonder om in drie maanden tijd meer dan vijftig gemeenteleden uitgebreid te hebben gesproken. Daarnaast wil ik ook prof.dr. Mart-Jan Paul hartelijk bedanken voor de begeleiding vanuit de Christelijke Hogeschool Ede. We hebben meerdere uren gesproken over mijn afstudeerproject. Steeds opnieuw zorgden zijn kritische kanttekeningen voor verbetering en nieuwe inzichten. Zonder deze gesprekken was mijn eindproduct niet geworden wat het nu is. Ook ds. Peter Sinia wil ik bedanken voor zijn gedeelde inzichten. Ik heb veel van zijn kennis aangaande dit onderwerp mogen leren en zijn tips dankbaar mogen gebruiken. De mensen die voor mijn internationale verkenning tijd hebben vrijgemaakt om hun ervaringen met mij te delen, wil ik ook bedanken. Ook wil ik Arissa Riemens bedanken voor de spellingscorrectie en haar vragen die mij hielpen de tekst te verduidelijken.

Tijdens het traject van afstuderen was niet altijd makkelijk om gemotiveerd te blijven. Er zijn in dit traject een aantal mensen geweest die me steeds op de been hebben gehouden, die met en voor me gebeden hebben en er waren op het moment dat ik het nodig had. Allereerst denk ik aan mijn klasgenoten, studievrienden en broeders Ard Borsje, Hans Dorst en Arjen Kwantes. Dank jullie wel voor jullie vriendschap, gesprekken, geduld en gebed. Jullie betekenen veel voor me. Ook wil ik mijn ouders bedanken voor hun onvoorwaardelijke steun. Ik wil mijn kinderen, Sarah, Levi en Nathan en mijn vrouw Agnes bedanken. Ze hebben hun man en vader in de afgelopen maanden weinig gezien. Agnes heeft zich gedurende de afgelopen maanden steeds weggecijferd om mij studiemogelijkheden te geven. Ik wil haar bedanken voor haar onvoorwaardelijke liefde en steun.

Bovenal wil ik mijn hemelse Vader danken voor de mogelijkheid tot studeren en de vele mooie mensen met wie ik mocht kennis maken. Ik bid dat dit onderzoek tot zegen mag zijn voor Zijn gemeente.

Erik Posthouwer
Putten, 30 april 2015

Bibliografie

Boeken:

- Akker, N. van den, & Nissen, P. (1999). *Wegen en dwarswegen*. Amsterdam: Boom.
- Amstel, J. van (2002). *De zegen van het avondmaal*. Utrecht: Uitgeverij De Banier.
- Ariens, P. (1962). *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*. (R. Baldick, Vert.) New York: Alfred A. Knopf.
- Bakker, H. (2008). *De weg van het wassende water*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.
- Bakker, H. (2012). *Gunnende Kerk*. Kampen: Brevier uitgeverij.
- Barney, S.A., Lewis, W.J., Beach, J.A., & Berghof, O. (2006). *The Etymologies of Isidore of Seville*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bette, J.C., Brink, G. van den, & Courtz, H. (Red.). (1986). *Bijbelcommentaar Mattheüs* (Studiebijbel Nieuwe Testament). Soest: Uitgeverij In de Ruimte.
- Boer, C. den (2005). *Pasen - feest van bevrijding*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.
- Brakel, W. á (1994). *Het Heilig Avondmaal*. Houten: Den Hertog B.V.
- Brink, G. van den, Bette, J.C., & Zwiep, A.W. (Red.). (2012). *Bijbelcommentaar Lucas* (Studiebijbel Nieuwe Testament, deel 4). Veenendaal: Centrum voor Bijbelonderzoek.
- Cammeraat, P. (1994). *Leren en leven : handboek voor bijbelonderwijs* (Deel 3: Mattheüs t/m Handelingen). Kampen: Uitgeverij De Groot Goudriaan.
- Davie, M., Harris, H., Hill, C., Platten, S., Avis, P., & Hind, J. (2011). *The Journey of Christian Initiation: Theological and Pastoral Perspectives*. Norwich: Church House Publishing.
- Dijk, E.J. van (2011). *De hunkerende generatie - De leefwereld van jongeren*. Apeldoorn: Uitgeverij De Banier.
- Earey, M., & Myers, G. (Red.). (2001). *Common Worship Today; an illustrated guide to Common Worship*. London: HarperCollinsReligious.
- Gallant, T. (2002). *Feed My Lambs*. Grande Prairie: Pactum Reformanda Publishing.
- Hermans, J. (1991). *Eucharistie feiern mit Kindern*. Brugge: Uitgeverij Tabor.
- Kenntner, E. (1980). *Abendmahl mit Kindern*. Gütersloh: Gütersloher Verslagshaus Gerd Mohn.
- Lapide, P. (1984). *Uit de Bijbel leren leven (op joodse wijze de Schriften lezen)*. Baarn: Uitgeverij Ten Have b.v.
- Leeuwen, J.A.C. van (1975). *Het evangelie van Markus* (Korte verklaring van de Heilige Schrift). Kampen: Uitgeversmij Kok.
- Oskamp, P. (1992). *De kerkdienst bij stukjes en beetjes*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum B.V.
- Ouweneel, W. J. (1999). *Neemt, eet*. Vaassen: Uitgeverij Medema.
- Paul, M.J. (2013). *Het nieuwe verbond en de uitleg van de profetieën over de toekomst van Israël*. Baarn: Willem de Zwijgerstichting.
- Paul, M.J., Brink, G. van den, & Bette, J.C. (Red.). (2004). *Bijbelcommentaar Genesis-Exodus* (Studiebijbel Oude Testament, deel 1). Veenendaal: Centrum voor Bijbelonderzoek.
- Poll, E.W. van de (2009). *Samen in de naam van Jezus*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.
- Protestantse Kerk in Nederland (Red.). (2004). *Dienstboek, een Proeve* (Deel II). Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.
- Selderhuis, J. (Red.). (2006). *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis*. Kampen, Uitgeverij Kok.
- Siebesma, P.A. (2010, januari). En zij braken het brood aan huis (versie 4). (niet uitgegeven)
- Spijker, W. van 't (Red.). (1980). *Bij brood en beker*. Kampen: Uitgeverij De Groot Goudriaan.
- Trimp, C. (1985). *Woord, water en wijn*. Kampen: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok.
- Venema, C.P. (2009). *Children at the Lord's Table*. Grand Rapids: Reformation Heritage Books.
- Verheule, J., & Süss, R. (1991). *Op water en brood: de plaats van Israël in de sacramenten*. Kampen: Uitgeversmaatschappij Kok.
- Verhoeven, N. (2011). *Wat is onderzoek? Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

Visser, J. de (1999). *Schriften over tafel*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.
Zegwaard, A. (2006). *Als kinderen meevieren*. Gorinchem: Theologische uitgeverij NARRATIO.
Zwanepol, K., & Campenhout, C.H. van (Red.). (2009). *Belijdenisgeschriften van de Protestantse Kerk in Nederland*. Heerenveen: Uitgeverij Protestantse Pers.

Websites:

Droger, D.C. (2011, 11 14). *Refoweb*. Opgeroepen op 2 25, 2015, van www.refoweb.nl:
<http://www.refoweb.nl/vragenrubriek/18156/viering-van-het-heilig-avondmaal/>
Sinia, P. (sd). *NGK Ede*. Opgeroepen op 2 26, 2015, van www.proosdijkerk.nl:
<http://www.proosdijkerk.nl/sites/default/files/Rapport%20van%20de%20studiecommissie%20kindercommunie,%20mei%202012.pdf>
Sinia, P. (onbekend). *NGK Ede*. Opgeroepen op 2 25, 2015, van www.proosdijkerk.nl:
[http://www.proosdijkerk.nl/sites/default/files/Samenhang-artikelenserie%20Kinderen%20aan%20het%20avondmaal,%20deel%202%20-%20De%20voorgeschiedenis%20\(1\).pdf](http://www.proosdijkerk.nl/sites/default/files/Samenhang-artikelenserie%20Kinderen%20aan%20het%20avondmaal,%20deel%202%20-%20De%20voorgeschiedenis%20(1).pdf)